

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Friedrich-Wilhelm Fernau: Patriarchen am goldenen Horn — Gegenwart und Tradition des Orthodoxen Orients C. W. Leske Verlag Opladen 1967. σελ. 184.

Σπανίως ἀναγνώστης θὰ εὕρῃ εἰς ἓνα ἀπλούστερον ἱστορικὸν ἔργον τόσῃ ἱκανοποίησιν ὡς ἀπὸ τῆν ἀνάγνωσιν τοῦ ὡς ἄνω βιβλίου, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ἀπλότος ἐνημερότης, ἀκρίβεια καὶ ἀντικειμενικότης περιγραφῆς καὶ προσεκτικὴ τῶν διαδραματιζομένων ἱστορικῶν γεγονότων καὶ τῶν σχετικῶν προσωπικοτήτων μεμετρημένη κριτικὴ καὶ σὴφρων τοποθέτησις. Τὰ ἱστοροῦμενα καλύπτουν τὴν 500ετῆ περίοδον ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερον.

Τὸ βιβλίον διὰ τε τὸ ἱστορικὸν του περιεχόμενον καὶ τὴν εἰς εὐστροφον καὶ γλαφυρὸν δημοσιογραφικὸν ὕφος ἐκθεσίν του ἀναφέρεται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ὁρθοδοξίαν, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τὴν ὀρθόδοξον οἰκουμένην τῆς τελευταίας περιόδου, τὴν ἱστορίαν τῆς ὁποίας παρουσιάζει κατὰ τὸν πληρέστερον καὶ πλέον ἐπαγωγὸν τρόπον.

Ὁ ἴδιος ὁ σ. παραιτεῖται τοῦ καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος τοῦ βιβλίου καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ἀποφεύγει τὴν ὑπερσχολαστικὴν ἐπιβάρυνσιν αὐτοῦ διὰ παραπομπῶν καὶ φορτικῶν ὑποσημειώσεων καὶ περιορίζεται εἰς τὴν τρέγουσαν καὶ λόγῳ τοῦ ὕφους του ἔλκυστικὴν ἀφήγησιν τῶν διαδραματισθέντων γεγονότων μέχρι λεπτομερειῶν ἐντὸς τῆς πεντηκοσιοστῆς περιόδου, τῆς μέχρις ἡμῶν ἐξελιξέως καὶ τοῦ τέλους μιᾶς μεγάλης ἱστορίας, ὡς ἡ τῆς ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας καὶ συγκεκριμένως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τοῦ ὁποῖου καὶ ἐκ μόνης τῆς περιγραφῆς τῆς δράσεώς του καταφαίνεται ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ μέγας καὶ πρωτεύων ρόλος τὸν ὁποῖον τοῦτο διεδραμάτισε.

Καμμία οὐσιαστικὴ λεπτομέρεια τῆς 500ετοῦς ζωῆς τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὁρθοδοξίας δὲν διαφεύγει τῆς ὀξείας προσοχῆς τοῦ σ. Καὶ ἡ ἀβίαστος ἀνάπτυξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, μεθ' ἧς τὰς προϋποθέσεις καὶ τὰ ἐπακολουθήματά της, ὡς ἐξελίσεται μεταξὺ τῶν συμπληγᾶδων τοῦ παλαιῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορισμοῦ καὶ τῶν μεταγενεστέρων πολιτικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ ἰσλαμισμοῦ, τοῦ σλαβισμοῦ καὶ τῶν νεωτέρων ἐθνικοθηρησκευτικῶν ἐξελίξεων τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνικῶν (αὐτοκεφάλων) Ἐκκλησιῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Ἀνατολῆς, παρουσιάζει θαυμαστὴν ὄντως εἰκόνα τοῦ τελευταίου κεφαλαίου τῆς ἱστορίας τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸ ὁποῖον ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἀκόμη τῆς καταπτώσεώς της, λόγῳ τῶν περιστάσεων, καταδεικνύει τὸ μεγαλεῖον της καὶ τὴν βᾶσιμον ἐπιπέδα νέας ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς περιόδου ἀνθήσεως καὶ πνευματικῆς ἐξελιξέως καὶ ἐπιβολῆς.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τῆς Ὁρθοδοξίας ἐναντι τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τῆς ὀριστικῆς πλέον ἐπικρατήσεως τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, ὡς τὴν διαχειρίζονται ἐναντι τῆς πραγματικότητος αἱ δύο μεγάλαι μορφαὶ τῶν συγχρόνων Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν τοῦ Μελετίου τοῦ Δ' καὶ τοῦ Ἀθηναγόρου τοῦ Α' καταδεικνύει ἐν τῇ ἀντικειμενικότητι τῆς ἱστορήσεώς της τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν τῶν δύο τούτων μεγάλων Πατριαρχῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ δι' αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ ζωτικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία πολλὰ τὰ στίγματα τοῦ τε παλαιότερου καὶ συγχρόνου μαρτυρίου βαστάζουσα, πολλὴν καὶ ἀνωτέρων ἐξελίξεων ἀξίαν ἐπιπέδα παρουσιάζει κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν περίοδον τῆς ἐν τῷ κόσμῳ δράσεως τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ διαφαινόμενη ἐν τῇ ζωῇ ἀφηγήσει ἀγωνία τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους κατὰ τὸν διεξαγόμενον 500ετῆ ἀγῶνα κατὰ ποικιλοδύμων δυνάμεων, ἐπιζήσεως καὶ ἐξαφανισμοῦ του, ἡ κορυφουμένη εἰς τὴν σημερινὴν κρίσιν τῆς ἐπιτεινομένης εἰς βᾶρος τοῦ ἀκατανοήσιας τοῦ Τουρκικοῦ κράτους (καὶ τῆς ἀσυνεπείας του ἐν τῇ προσπάθειά του συγκαταριθμῆσεώς του μεταξύ τῶν πεπολιτισμένων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἐν τῇ πολεμικῇ καὶ ἐχθρικῇ του διαθέσει ἔναντι τοῦ Πατριαρχείου, ἀντὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς διεθνοῦς σημασίας του ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, λεπτομέρεια ἡ ὅποια διαφεύγει τῆς προσοχῆς τοῦ σ.), καθιστᾷ φανεράν τὴν εἰς ἀξίας χεῖρας διενεργουμένην δύναμιν τῆς Ὁρθοδοξίας. Δυστυχῶς τὰ φερέλιπα στοιχεῖα ζωτικότητος καὶ μελλοντικῆς ἐξελίξεως ἐξασθενοῦν ἀπὸ τὰς ἐλαττωματικῆς τάσεως ἐνεργείας τῆς ἰδίας τῆς φυλῆς καὶ τὰς ἐκδηλουμένας ἀντιζήλους ἐνεργείας ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ὅμως τὸ ἑλληνικὸν Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἶναι ὁ φυσικὸς ταγὸς τῆς Ὁρθοδοξίας, καὶ εἶναι ἀνεπίτρεπτος καὶ ἀνεδαφικὸς ὁ διεξαγόμενος ἀνταγωνισμὸς τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τῆς ἡγετικῆς τοῦ ἀξίας καὶ αἱ παρεμβαλλόμεναι δυσχέρειαι εἰς τὴν λειτουργίαν του.

Μετὰ τὸν πρόλογον εἰς τὸν ὅποιον ὁ σ. ἐπεξηγεῖ τὴν κεντρικὴν ἰδέαν καὶ τὴν συγγραφικὴν καθόλου οἰκονομίαν τοῦ βιβλίου, ἀκολουθεῖ τὸ κυρίως περιεχόμενον, διηρημένον εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ δύο μέρη.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἐπιγραφουμένην «Ἀπὸ τὴν ἁγίαν Σοφίαν εἰς τὸ Φανάρι» περιγράφει χρονολογικῶς, μετὰ σύντομον μνηεῖαν τῆς μεγαρικῆς ἀποικίας τοῦ Βύζαντος καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, τὰς τύχας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι τῆς ὀριστικῆς του ἐγκαταστάσεως εἰς τὸ Φανάρι καὶ μέχρι σήμερον, μὴ παραλείπων ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν καὶ τὴν περιγραφὴν καὶ τοῦ σημερινοῦ πατριαρχικοῦ γραφείου ἀκόμη τὴν ἐγκατάστασιν καὶ σημειοῖ τοὺς μεγάλους σταθμοὺς τῆς ἱστορίας τοῦ Πατριαρχείου καὶ τὴν διὰ τῶν αἰῶνων δράσιν του μέχρι τῆς σημερινῆς του ἀκτινοβολίας.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἐπιγραφόμενον «ἡ κληρονομία τοῦ Μ. Κωνσταντίνου», μετὰ πρόλογον περὶ τῆς κωνσταντινικῆς δημιουργίας περιγράφει τὸ πρωτεῖον τοῦ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν θέσιν του μεταξύ τοῦ Ἰσλαμικοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ τῆς Δύσεως, ἐνῶ δίδει συγχρόνως λεπτομερῶς στατιστικὰς πληροφορίας περὶ τῆς ὅλης κατ' Ἀνατολὰς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς δημιουργίας τῆς ὁμοσπονδίας τῶν διαφόρων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἐξῆψσις τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ ἴσοις δικαίωμασι μετὰ τὸν Ῥώμης τονίζεται ὡς πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν θέσιν τοῦ Πατριαρχείου ἔναντι τῆς Ῥώμης ἀλλὰ καὶ τῶν διαφόρων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων καὶ αὐτῆς τῆς μοναρχικῆς Πολιτείας τοῦ Ἄθω. Σχετικῶς ἀναπτύσσεται ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔθνισμοῦ καὶ ἡ θέσις τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ἔναντι τούτου. Ἰδιαιτέρα θέσις ἀφιερῶται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ῥωσικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς καταργήσεως καὶ νεωτέρας αὐτοῦ ἀνασυστάσεως καὶ τῆς ἐν τῇ σβιετικῇ Πολιτεῖᾳ θέσεώς του καὶ τῆς ἀναπτυσσομένης ἀντιζήλου πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πολιτικῆς του τάσεως.

Ὁχ ἥσσανος προσοχῆς τυγχάνουν τὰ λοιπὰ κατ' Ἀνατολὰς Πατριαρχεῖα καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν ἀσκούμεναι ἐπιδράσεις παλαιότεραι καὶ νεώτεραι τοῦ Ῥωσικοῦ Πατριαρχείου, καὶ τάσις πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς Ῥωσικῆς ἐπιρροῆς ἐν Ἀνατολῇ. Ἡ θέσις τῶν μονοφυσικῶν λεγομένων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ αἱ νεώτεραι αὐτῶν ἐξελίξεις περιγράφονται ἐπακριβῶς μετὰ τὴν ἀνακίνησιν νεωτέρων ἐνωτικῶν προσπαθειῶν διὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ Βατικανοῦ.

Τέλος περιγράφονται οἶμαι αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνεπῶς τῆς ἐν αὐτῇ ζωῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς μέχρι σήμερον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Νεοτούρκων καὶ τῶν νεωτέρων ἐν Τουρκίᾳ

πολιτικῶν ἐξελλίξεων, ὅπως αὐταὶ μάλιστα ἐπηρεάζονται· ἀπὸ τὴν ἀνακίνησιν τοῦ Κυπριακοῦ Ζητήματος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου κατ' ἀντανάκλασιν καὶ ὄλωσ ἀδιαφόρως πρὸς τὰ ἐν Λωζάνῃ (1920) περὶ τοῦ Πατριαρχείου ἀποφασισθέντα ἀντικρίζεται ἡ ἐνδεχομένη μελλοντικὴ ἐκρίζωσις τοῦ Πατριαρχείου.

Εἰς τὸ δευτέρον μέρος τὸ ἐπιγραφόμενον «νέα ἀρχὴ εἰς τὸ Ἰστανμποῦλ» ἀναπτύσσεται ἡ θέσις τοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν νεοτούρκων καὶ τοῦ νέου Τουρικοῦ κράτους τοῦ Κεμάλ καὶ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης 1922/23. Ἡ νέα θέσις τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου μετὰ τὴν νέαν διαρρύθμισιν τῶν ὁρίων τοῦ Τουρικοῦ κράτους καὶ αἱ ἐκ τούτου προκύψασαι πολιτικαὶ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας καὶ αἱ ἐπὶ τῆς τύχης καὶ τῆς θέσεως τοῦ Πατριαρχείου δημιουργηθεῖσαι συνθήκαι σὺν τῇ ἀποπειρᾷ δημιουργίας διὰ τῶν Καραμανλήδων τοῦ Πόντου ἐθνικῆς Τουρκικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐξέπεσε εἰς τὴν κομμοτραγικὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἔλευσινοῦ Παπᾶ-Ἐφτιμ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν περιγράφεται ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον καὶ πραγματικώτερον. Τέλος ἀναπτύσσεται ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῆς τοιαύτης καταστάσεως πολιτικῆ τῶν δύο μεγάλων Πατριαρχῶν Μελετιῦ τοῦ Δ' καὶ Ἀθηνᾶγορα τοῦ Α' μετὰ πλήρη ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιπτώσεών των. Δὲν παραλείπεται δὲ καὶ ὁ τόνισμός τῆς τεχνικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ Κυπριακοῦ διὰ τὴν θέσιν τοῦ Πατριαρχείου μέχρι καὶ τῶν αἰσχρῶν γεγονότων τοῦ Σεπτεμβρίου 1935 καὶ περαιτέρω μέχρι σήμερον.

Κατὰ τὴν περίδον ταύτην περιγράφεται ἡ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου διὰ τὴν Οἰκ. κίνησιν ἤδη ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' (1902-1913), καὶ τῆς περιφημοῦ Ἐγκυκλίου τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου ἐπὶ Τοποτηρητοῦ Δωροθέου Προύσσης (1920) καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἐν τῇ Δύσει (Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν) μετὰ πλήρη συνεργασίαν τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου καὶ τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Καὶ τέλος περιγράφεται ἡ ἐνωτικὴ τῆς Ὁρθοδοξίας προσπάθεια τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα διὰ τῶν πανορθοδόξων Συσκέσεων Ῥόδου καὶ ἄλλων αὐτοῦ ἐνεργειῶν.

Περιγράφεται διὰ μακρῶν ἡ θέσις τῶν Ἀνατολικῶν (μονοφυσιτικῶν) Ἐκκλησιῶν καὶ αἱ γινόμενοι προσπάθειαι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς συνεννόησιν καὶ τελικὴν ἔνωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Τέλος ἐν κατακλιθεὶς περιγράφεται ἐν λεπτομερεῖ ἀκριβεῖα ἡ προσπάθεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ἐπανασυνδέσεως σχέσεων μετὰ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ 23ου καὶ Παύλου τοῦ 6ου (Συνάντησις Πάπα Παύλου τοῦ VI καὶ Ἀθηναγόρα Α' εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ἄρσις ἀφορισμῶν τοῦ 11ου αἰῶνος), περιλαμβανομένης καὶ τῆς ἀνοήτου καὶ ἀνεπιτρέπτου προσωπικῆς στάσεως τοῦ Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου καὶ τῆς περιέργου στάσεως τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας καὶ διαγράφει τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν Διάλογον, ὅστις πιθανῶς θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν τελικὴν ἔνωσιν.

Ἀκολουθοῦν χρησιμώτατα πίνακες καὶ σειρὰ γεωγραφικῶν χαρτῶν σχετικῶν μετὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐξελλίξεις καὶ φωτογραφιῶν ἐκ τῆς συναντήσεως τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ VI καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα τοῦ Α'.

Ὡς ἐν ἀρχῇ ἐλέχθη τὸ ὅλον βιβλίον περιγράφει ἐν θαυμαστῇ λεπτομερείᾳ καὶ ἀκριβεῖα τὴν 500στὴν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ὅλης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τὰ ἐπὶ μέρος αὐτῆς τμήματα καὶ ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου ἐποπτεύει τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ πεδίου τῆς περιόδου αὐτῆς μετὰ πλήρη ἐνημέρωσιν γεγονότων, προσώπων καὶ πραγμάτων, χωρὶς νὰ στερηθῆται ὀδηγούμενος διὰ τοῦ βιβλιογραφικοῦ (εἰ καὶ οὐχὶ πλήρους) πίνακος καὶ κατευθυντηρίου γραμμῆς πρὸς ἀναζήτησιν καὶ ἐρευναν ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον καὶ ἐπιστημονικώτερον τῶν τμημάτων ἐκείνων τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς περιόδου, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς ζωντανὰς ὑποδείξεις τοῦ σ. θὰ προῦκάλουν τὸ ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον τοῦ ἐπιστήμονος ἐρευνητοῦ.

Ἡ μονογραφία τοῦ κ. Friedrich-Wilhelm Fernau «περὶ τῶν Πατριαρχῶν τοῦ Χρυ-

σοῦ κέρατος καὶ περὶ τῆς τωρινῆς καταστάσεως καὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς» πλὴν τῆς πλήρους πληροφοριακῆς ἀξίας της, εἶναι συγχρόνως καὶ μοναδικὸς ὁδηγὸς διὰ τὸν ἐπιθυμῶντα νὰ κατευθύνῃ τὰ ἐπιστημονικὰ του διαφέροντα εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας καὶ τὰς κατευθύνσεις τῆς μεταγενεστερας καὶ σημερινῆς Ὁρθοδοξίας μετ' ὀνόμιον καὶ σταθερὸν σημεῖον ἐπιστημονικῆς ἐξορμῆσεως καὶ ἀκτινοβολίας πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις τὴν «Μητέρα Ἐκκλησίαν» τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ἐγκατεστημένον εἰς τὸ σημερινὸν Φανάρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄμύλας Σ. Ἀλιβιζᾶτος.

Hendrik van Oyen. Ethik des Alten Testaments. Gütersloh. Verlags-
haus Gerd Mohn. 1961. Σελίδες 208.

Ἀσχοληθέντες ἄλλοτε ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων περὶ δύο ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὸν τομέα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς τοῦ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βασιλείας (Basel) διαδόχου τοῦ καθηγητοῦ Karl Barth κ. H. van Oyen, (Evangelische Ethik: I Grundlagen 1952 καὶ II Liebe und Ehe 1960), ἐρχόμεθα σήμερον εὐχαρίστως νὰ παρουσιάσωμεν ἐνταῦθα καὶ νέον ἔργον τοῦ αὐτοῦ καθηγητοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον Ethik des Alten Testaments, ἀναγόμενον μὲν εἰς τὸν τομέα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένης Ἱστορίας τῆς Ἠθικῆς, ὡς τόμον Β', πλὴν ὅμως ἐρειδόμενον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ὁποίου ἔργου ὁμολογεῖ οὗτος εὐγνωμόνως, ὅτι ἐβοηθήθη ὑπὸ τῶν δύο βοηθῶν του, τῶν ὑφηγητῶν K. Bockmühl καὶ G. Müller. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖται ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἑπτὰ κεφαλαίων. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (σελ. 9-21) ἐξετάζεται ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἠθικῆς θέσις τῆς Π. Διαθήκης, ἐνθα, ὡς συμβαίνει καὶ ἐν ἄλλαις μεγάλαις θρησκειαῖς, ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τῆς θρησκείας, τοῦ Ἰσραὴλ διακρινομένου ἀπὸ ἄλλων λαῶν καὶ διὰ τὸν ἰδιάζοντα ἠθικὸν αὐτοῦ χαρακτηρησάμενος, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα, διακρινομένην διὰ τοῦ ὀρθολογιζμὸν αὐτῆς, δι' ὃ καὶ ἐξαιρεῖ τήν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἸΘ' αἰῶνα, ἀναγνώρισιν τῆς ἠθικῆς ἀξίας τῆς Π. Διαθήκης ἐν τῇ νεωτέρᾳ Θεολογίᾳ, ἀκολούθως δ' ἐπισκοποῦνται τὰ διάφορα φιλολογικὰ εἶδη τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἡ σχέσις τῆς ἱστορίας πρὸς τὴν μοναδικὴν πίστιν τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ συγχρόνῳ αὐτῆς περιβάλλοντι. Ἐν τῷ Ι κεφ. (σελ. 22-59) ἀνακρίνονται αἱ θεολογικαὶ βάσεις τοῦ ἥθους τῆς Π. Διαθήκης (θεῖα ἀποκάλυψις, διαθήκη, ἐκλογὴ, λαός, ἔννοια τοῦ ἀγιασμοῦ, δικαιοσύνη, εἰρήνη). Ἐν τῷ ΙΙ κεφ. (σ. 60-84) σκιαγραφεῖται ἡ ἀνθρωπολογία τῆς Π. Διαθήκης, ἐν τῷ ΙΙΙ (σ. 85-132) τὸ ἥθος τοῦ Νόμου καὶ ἐν τῷ ΙV (133-140) τὸ ἥθος τῶν προφητῶν (133-140) ἐν τῷ V τὸ ἥθος τῆς Ἰσραηλιτικῆς σοφίας (141-158) ἐν τῷ VI τὸ ἥθος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (159-176) καὶ ἐν τῷ VII κεφ. τὸ ἥθος τῆς πολιτικῆς ζωῆς (σ. 177-188). Ἀκολούθως παρατίθενται πίνακες τῶν χρησιμοποιομένων βιβλικῶν χωρίων (189-196), τῶν ἐβραϊκῶν ἔννοιῶν (197-198), τῶν μνημονευμένων συγγραφέων (199-204) καὶ τέλος πίναξ πραγμάτων (σ. 202-207).

Ὁ συγγραφεὺς, κάπερ μὴ ἀνήκων οἰκοθεν εἰς τοὺς ἐρευνητὰς τῆς Παλ. Διαθήκης, οὐχ ἤττον ὅμως, ἔστω καὶ διὰ τῶν ἐρασιτεχνικῶν σχετικῶν μελετῶν του καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐκλεκτῶν συνεργατῶν του, ἐμφανίζεται ἐνταῦθα κάτοχος τοῦ ἠθικολογικοῦ ὕλικου τῆς ἱερᾶς ταύτης Βίβλου, πάντως κινούμενος ἐντὸς τῶν ἀμφιβόλων φιλολογικῶν πλαισίων τῆς νεωτέρας φιλολογικῆς κριτικῆς τῆς Π. Διαθήκης, ἧς ἐν ἀντιθέσει, ὡς μὴ ὄφελος, πρὸς ζητήματά τινα τῆς Κριτικῆς τῆς Καινῆς (πρβλ. θεωρίαν τοῦ Bultmann), ἐξελίσσεται εὐτυχῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἐπὶ τὸ συντηρητικώτερον. Πάντως ἡ παρεχόμενη ἐνταῦθα μετὰ πολλῆς στοργῆς καὶ ἐπιμελείας εἰκὼν τοῦ ἥθους τῆς Π. Διαθήκης, ἧς ἀποτελεῖ τὴν προβαθμίδα τῆς Καινῆς, εἶναι ἱκανή, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Frdr. Delitzsch καὶ τοῦ Ad. Harnack καλλιεργηθεῖσαν ὑποτίμησιν τῆς ἠθικῆς ἀξίας αὐτῆς, νὰ ἐμπνεύσῃ θεωρησὸν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸ ἥθος τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἐν γένει πρὸς τὴν ἱερὰν ταύτην Βίβλον οὐ μόνον διὰ τὸ εὐρύτερον ἀναγνωστικὸν κοινόν, δι' ὃ προορίζεται καὶ ἡ ἀξιοπρόσεκτος συλ-

λόγῃ τῆς «Ἱστορίας τῆς Ἠθικῆς», ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς θεολόγους καὶ δὴ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐιδικῶς περὶ τὴν Π. Διαθήκην ἀσχολουμένους. Ὁ ἀναγνώστης ἐμπνεόμενος ἤδη ἀπὸ τῆς ὥρας αἰσαγωγῆς τοῦ βιβλίου τούτου ἱκανὸν θαυμασμὸν πρὸς τὴν Π. Δ. καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸ ἕθνος αὐτῆς, ἐλκύεται βαθμηδὸν περισσότερο πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἔργου, τῆς ἔλξεως ταύτης κορυφουμένης ἐν τοῖς τελευταίοις κεφαλαίοις αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ κατακλιεῖδι τοῦ βιβλίου, ἐνθα υἱοθετεῖται ἡ λαμπρὰ κατακλιεὶς τῆς «Θεολογίας τῆς Π. Διαθήκης» τοῦ ἀειμνήστου παλαιοδιαθηκολόγου Otto Procksch.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

A. L. Moore, *The Parousia in the New Testament*, Leiden. E. J. Brill. 1966.
Σελ. 248.

Ἡ μετὰ χεῖρας πολὺ ἐνδιαφέρουσα πραγματεία, περιλαμβανομένη εἰς τὰ Supplements τοῦ ἐν Leiden τῆς Ὁλλανδίας ἐκδιδόμενου γνωστοῦ περιοδικοῦ *Novum Testamentum* (Volume XIII), στρέφεται περὶ τὸ ἅμα τῇ ἰδρῦσει τῆς Ἐκκλησίας καὶ μέχρι σήμερον μετὰ ποικιλλοῦσης ἐντάσεως ἀπασχολοῦν αὐτὴν θέμα τῆς β' παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, συνδεομένης ἀναποσπαστως μετὰ τῆς καθόλου ἐσχατολογικῆς προσδοκίας αὐτῆς. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν, καταλαμβάνουσιν τὸ α' κεφάλαιον τοῦ ἔργου (σελ. 1-6), ἐνθα τίθεται τὸ ζήτημα μετὰ βραχείας ἱστορικῆς ἐπισκοπήσεως αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, προδιαγράφεται ἡ μεθοδικὴ κατὰτάξις τῆς πλουσιωτάτης ὕλης αὐτῆς εἰς ἕτερα 11 κεφάλαια: Ἐν τῷ β' κεφ. ἐξετάζεται τὸ ἐν τε τῇ Π. Διαθήκῃ καὶ τῇ ἐνδιαμέσῳ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Κ. Διαθήκης γραμματεία ὑπόβαθρον τῆς προσδοκίας τῆς Κ. Διαθήκης (σ. 7-34). Ἐν τῷ γ' κεφ. ὑπὸ τὸν τίτλον *Consistent Eschatology* ἐκτίθεται ἡ ἐπὶ παρερμηγείας τῆς Κ. Διαθήκης στηριζομένη ἐσχατολογία τοῦ Schweitzer (σ. 35-48). Ἐν τῷ δ' κεφ. ὑπὸ τὸν τίτλον *Realised Eschatology* ἀνακρίνεται ἡ σχετικὴ ἐσχατολογικὴ θεωρία τοῦ C. H. Dodd καὶ ἄλλων Ἀγγλοσαξόνων ἐρμηνευτῶν περὶ παρανοήσεως τῆς ἐσχατολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας (σ. 49-66). Ἐν τῷ ε' κεφ. ἐκτίθεται ἡ περὶ ἀπομυθοποιήσεως γνωστῆ θεωρία τοῦ Bultmann ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐσχατολογίαν (σ. 67-79). Ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφ. ζ'-ια' ἀνακρίνονται ἄλλαι νεώτεραι σχετικαὶ θεωρίαι καὶ ἐκτίθενται καὶ αἱ ἐπόψεις τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως (σ. 80-206). Τέλος δὲ ἐν τῷ κεφ. ιβ' ἀναπτύσσεται ἡ σημασία τῆς προσδοκίας τῆς Κ. Διαθήκης διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας σήμερον, τῆς ὁποίας ἀναπτύξεως δύο εἶναι τὰ κύρια πορίσματα κατὰ τὸν Α. Α. Moore, κατόπιν διονυχιστικῆς προσωπικῆς ἐρευνῆς τοῦ σπουδαιοτάτου πλουσιωτάτου τούτου θέματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν καὶ πολυαριθμῶν βοηθημάτων καὶ ὑπὸ τὴν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Karl Barth καὶ τοῦ O. Cullmann: 1) Καίτοι τὸ παρὸν δὲν εἶναι ἀτελευτητον, ὅμως οὔτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς γνώσεως ἡμῶν εὐρηται οὔτε προνόμιον ἡμῶν τυγχάνει νὰ προσδιορίσωμεν τὸν παρόντα χρόνον καὶ εἰδικώτερον πόσος χρόνος εἰσέτι ὑπολείπεται, ἄλλως τε οὔτε ἀξίαν τινα ἔχει οὔτε ὀρθὴ εἶναι ἡ συζήτησις περὶ τῆς ἐγγύτητος τῆς ἐπανάδου τοῦ Ἰησοῦ. 2) Ὅτι ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτεῖται νὰ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι τὸ ἔργον αὐτῆς ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐνδιαμέσῳ περιόδῳ πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ μετὰ συντόνου σπουδῆς Καὶ ἡ πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἐργασία αὕτη κατακλιεῖται μετὰ τοῦ ἐξῆς τελικοῦ συμπεράσματος: «Τὸ τέλος πρέπει νὰ θεωρηθῆαι ὡς ἐγγίξον, ὡς ἔτοιμον νὰ ἐκραγῇ ἐν μιᾷ στιγμῇ, ὡς ἀναβαλλόμενον δὲ μόνον διὰ τὴν εὐσπλαγχνον ὑπομονὴν τοῦ Θεοῦ, ὅστις θέλει τὴν μετάνοιαν τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει καιρὸς, ἀλλ' ἡ ἔλευσις τοῦ τέλους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ οὔτε διὰ τῶν ὑπολογισμῶν οὔτε διὰ τῆς φαντασιώσεως ἡμῶν, ὅτι ἡ ἔλευσις αὐτοῦ προσδιορίζεται ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἡμετέρας μαρτυρίας, μόνον δὲ εἰς τὸν Θεὸν ἀπόκειται νὰ ἀποφασίσῃ». (Μάρκ. γ' 32).

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Anton Vögte, Das Neue Testament und die neure Katholische Exegese. I. Grundlegende Fragen zur Entstehung und Eigenart des N. Test. Herder. Freiburg-Basel-Wien. 1966. Seiten 179.

Τὸ παρὸν I τεύχος, ὡς καὶ τὰ δύο ἄλλα ἀναμενόμενα τεύχη τῆς σειρᾶς «Aktuelle Schriften zur Religionspädagogik, περιέχουσι σειρὰς ἄρθρων σχετικῶν πρὸς τὴν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Κ. Διαθήκην καὶ τὴν Ῥωμαιοκαθολικὴν ἐρμηνείαν, δημοσιευθεῖσας ἐν διαφόροις περιοδικοῖς ἀπέχειρασμένας ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, καθηγητοῦ τῆς Ἑρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Freiburg in Breisgau. Ἡ ἐπεξεργασία αὐτῆ γίνεται ἐπὶ τῷ κυρίῳ σκοπῷ τῆς διαφωτίσεως λαϊκῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τὴν ἐνημέρωσιν αὐτῶν εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ δὴ καὶ καθηγητῶν τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐν τῇ Μέσῃ Ἐκπαιδεύσει. Ἡ σχετικὴ εἰσαγωγικὴ εἰς τὴν Κ.Δ. ὕλη κατανέμεται ἐνταῦθα εἰς τρία μέρη, τὸ π ρ ὶ ο ν τῶν ὁποίων ἀσχολεῖται περὶ τὴν γένεσιν τοῦ Κανόνος τῆς Κ. Διαθήκης (σ. 11-49), τὸ δ ε ὑ τ ε ρ ο ν περὶ τοὺς τίτλους καὶ τὴν σειρὰν τῆς κατατάξεως τῶν ἐπὶ μέρους βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης καὶ δὴ περὶ τὰ Εὐαγγέλια, τὰς Πράξεις, τὰς Ἐπιστολάς καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν (σ. 68-179). Ἐν ὄψει τῶν κριτικῶν δυσχερειῶν, ἃς ἀντιμετωπίζουσιν οἱ καθηγηταὶ ἰδίᾳ τῶν βιβλικῶν μαθημάτων ἐν τῇ Μ. Ἐκπαιδεύσει κατὰ τὴν μείαν εἰσαγωγικῶν εἰς τὴν Κ. Διαθήκην. ζητημάτων, ἐξετάζονται ἐνταῦθα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς προοδευτικῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης τὰ σχετικὰ προβλήματα τῆς Κ.Δ., διαφωτιζόμενα ἐν ὄψει τῶν σχετικῶν ἐνοστάσεων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, πάντως ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς κατανοήσεως τοῦ οὐσιώδους περιεχομένου τῆς Βίβλου ταύτης, μακρὰν δογματικῆς δεσμεύσεως ἐπὶ ζητημάτων τῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς κριτικῆς, οἷα εἶναι τὰ περὶ τοῦ συγγραφέως τῶν ἐν λόγῳ βιβλίων, τοῦ χρόνου καὶ τόπου τῆς συγγραφῆς κλπ. Παρ' ὅλον δὲ τὸν ἐπιδιωκόμενον διὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου βιβλίου πρακτικὸν σκοπὸν, ἀπευθυνόμενον κυρίως εἰς τοὺς μὴ εἰδικούς καινοδιαθηκολόγους, ἀποβαίνει τοῦτο θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς ὠφέλιμον καὶ εἰς αὐτοὺς τούτους, διὰ τε τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν γένεσιν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ Κανόνος, ὡς καὶ διὰ τῶν περὶ ἑνὸς ἐκάστου βιβλίου τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τῶν διαφορῶν δμάδων αὐτῶν λεπτῶν καὶ σοφῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ.

II. I. Μπρατσιώτης.

Sources Chrétiennes. Les éditions du Cerf, Paris.

Συνεχίζοντες ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους τῆς ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ τὴν ἀναγγελίαν τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκδοθέντων τόμων τῆς περισπουδάστου ταύτης σειρᾶς πατερικῶν καὶ μεσαιωνικῶν θεολογικῶν κειμένων, παρουσιάζομεν ἐνταῦθα τοὺς ἐξῆς τόμους.

A Ἑλληνικά: 1. Συμπερὶ τοῦ Νέου Θεολόγου. Θεολογικὰ καὶ Ἠθικά. Introduction, Texte Critique, Traduction et notes par Jean Darrouzès. Tome I. 1966. Pages 444 — Tome II, Pages 519.

Ὁ I τόμος περιέχει εἰσαγωγὴν περὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ἔργου, περὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ κειμένου, περὶ τοῦ ὕφους καὶ τῆς γλώσσης καὶ περὶ τῆς παρουσίας ἐκδόσεως (σελ. 7-86), μεθ' ἧς, προτασσόμενου ἐνθουσιώδους εἰς λαμβανόμενα στίχους ἐπιγράμματος τοῦ Νικητᾶ Σηθᾶτου, παρατίθεται τὸ πρωτότυπον κείμενον, γαλλικὴ μετάφρασις καὶ ὑποσημειώσεις μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων σχολίων καὶ βιβλικῶν παραπομπῶν καὶ πίναξ τῶν περιεχομένων (σ. 88-444). — Ὁ δὲ II τόμος περιέχει συνέχειαν τοῦ ἔργου (σ. 8-460), μεθ' ἧν ἐπακολουθοῦσι πίνακες τῶν βιβλικῶν χωρίων, τῶν ὀνομάτων τῶν μνημονευομένων συγγραφέων, ὡς καὶ ἄλλων κυρίων ὀνομάτων καὶ δὴ καὶ ἀναλυτικὸς πίναξ ἑλληνικῶν ὄρων τῆς μυστικῆς θεολογίας (σ. 461-519).

2. Μελίτωνος τοῦ Σάρδεων. Περὶ τοῦ Πάσχα καὶ τινὰ ἀποσπάσματα Par Othmar Perler, professeur à l'université de Fribourg 1966. Pages 276.

Ἡ ἐκδόσις περιέχει εἰσαγωγὴν, (σελ. 7), ἐνθα ἐξετάζονται τὰ περὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ τὸ «Περὶ Πάσχα» κατὰ τὴν γνησιότητα, τὴν χρονολογίαν, τὸν φιλολογικὸν χαρακτῆρα (πρόκειται περὶ Ἰδιουρθμοῦ ὁμιλίας), περὶ τῆς τυπολογίας καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς τοῦ κέντρου τῆς ὁμιλίας, μεθ' ἧς ἐπακολουθεῖ ἀνάλυσις, ἐξέτασις τοῦ κειμένου καὶ τῶν ἀρχαίων μεταφράσεων αὐτοῦ, βιβλιογραφία, συντηρήσεις καὶ ἀκολουθῶς παρατίθεται τὸ περισπωθὲν πρωτότυπον ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ τῆς ἀξιοσπουδάστου τυπολογικῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ μετὰ γαλλικῶν μεταφράσεων, κριτικοῦ ὑπομνήματος καὶ βιβλικῶν παραπομπῶν, καὶ παπυρίνων ἀποσπασμάτων (σελ. 60-129), μεθ' ἧς ἔπονται διεξοδικαὶ παρατηρήσεις τοῦ ἐκδότου περὶ τοῦ ἔργου τούτου (σ. 131-213), ὡς καὶ περὶ τινῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Μελίτωνος καὶ Ἀπολλιναρίου τοῦ Ἱεραπόλεως (σ. 215-247). Ἐν τέλει δὲ παρατίθενται πίνακες τῶν μνημονευθέντων ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ βιβλικῶν χωρίων καὶ ἑλληνικῶν λέξεων καὶ τῶν περιεχομένων (σ. 249-276).

3. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Περὶ παρθενίας. Texte et introduction critiques par Herbert Musurillo. Introduction générale. Traduction et notes par Bernard Grillet. 1966. P. 415.

Τῆς ἐκδόσεως προηγεῖται ἡ ἐκ σελ. 75 γενικὴ εἰσαγωγὴ (ἱστορικὸν πλαίσιον, χρονολογία τῆς συγγραφῆς, σχέδιον, πηγαί, ὕφος, διδασκαλία, θέσις τῆς πραγματείας ἐν τῷ ὅλῳ ἔργῳ τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου), ἔπεται ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον (σ. 77-89) καὶ ἐπακολουθοῦσιν ἡ παράθεσις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου μετὰ παραλλήλου γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ τῶν ἀπαραιτήτων ὑποσημειώσεων (σελ. 91-395) καὶ πίνακες τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, ὡς καὶ τῶν περιεχομένων (σ. 398-415).

4. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων. Κατηχήσεις μυσταγωγικαί. Introduction, Texte critique et notes par Auguste Piédagnel. Traduction par Pierre Paris. 1966. Pages 210.

Πρόκειται περὶ τῶν μυσταγωγικῶν κατηχήσεων Κυρίλλου τοῦ Ἱεροσολύμων, ἐν αἷς ἔχει ἀποταμειωθῆ καὶ ὁ πολυτιμώτατος θησαυρὸς τῆς λειτουργίας του δ' αἰῶνος καὶ τῶν ὁποίων τὸ κείμενον εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ γνωρίσωσιν οἱ μαθηταὶ τῆς παλαιᾶς Ῥιζαρέτου Σχολῆς, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων Κατηχήσεων τοῦ Κυρίλλου, ἐν τῇ μοναδικῇ παρ' ἡμῖν ἑλληνικῇ ἐκδόσει τοῦ πρωτοτύπου τῆς ἀειμνήστου Σειρᾶς Ἑγκυκλίων μαθημάτων δημοσιευομένης δαπάναις τοῦ Δημοσίου διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν (τόμος Γ', 1859). Τῆς μετὰ χεῖρας περισπουδάστου γαλλικῆς ἐκδόσεως προτάσσεται πρόλογος, εἰσαγωγὴ ἀφιερωμένη εἰς τὸν συγγραφέα, ἐπισκοπεύσαντα ἐν τῇ Ἁγίᾳ πόλει μεταξὺ 350; καὶ 387, εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀνεπαρκῶς ἀμφισβητούμενης γνησιότητος τοῦ ἔργου, εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν παρατιθεμένην ἐνταῦθα γαλλικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ, ὡς καὶ εἰς συμπληρωματικὰς τινὰς παρατηρήσεις (σ. 1-77). Ἐπιτελεῖ ἡ παράθεσις τοῦ πρωτοτύπου μετὰ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ ἀρκετῶν ὑποσημειώσεων (σ. 80-175) καὶ ἐπακολουθοῦσι πίνακες τῶν βιβλικῶν χωρίων, ἀναλυτικῶν περιεχομένων, τῶν ἑλληνικῶν λέξεων καὶ τοῦ ὅλου περιεχομένου (σ. 179-210).

B. Συριακά: Ephrem de Nisibe. Commentaire de l'Évangile concordant ou Diatessaron. Traduit du Syriaque et de l'Arménien. Introduction, Traduction et Notes par Louis Leloir. 1966 Pages 438.

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ γίνεται λόγος περὶ τοῦ Τατιανοῦ καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ «Διατεσσάρων» καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ἰσαὰκ (σ. 7-49) καὶ παρατίθεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία μετὰ τῶν συντηρήσεων. Ἐπιτελεῖ τὸ περίπυρον καὶ ἐξαιρετικὸν ὑπόμνημα τοῦ

'Εφραϊμ ἐν γαλλικῇ μεταφράσει μετὰ τῶν σχετικῶν ἐπιγραφῶν εἰς 22 κεφάλαια (41-410). 'Επακολουθοῦσι δὲ πίνακες τῶν βιβλικῶν χωρίων, ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, ὡς καὶ τῶν περιεχομένων (σ. 411-438).

Γ. Ἔργα μὴ χριστιανικά: *Expositio totius Mundi et Gentium*. Introduction, texte critique, traduction, notes et commaintare par Jean Rougé 1966, Pages 392.

Πρόκειται περὶ ἔργου οὐχὶ χριστιανικοῦ, ἀλλὰ πολὺ ἐνδιαφέροντος τὸν Χριστιανισμόν, ἅτε περιγράφοντος ἰδίᾳ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ κόσμου καὶ τὰ ταξίδια τῆς ἐποχῆς περὶ τὰ μέσα τοῦ δ' μ.Χ. αἰῶνος καὶ διαφωτίζοντος ὅψεις τινὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Καὶ δὴ πρόκειται περὶ μεταφράσεως ἔργου ἑλληνικοῦ ἀπολεσθέντος καὶ σωζομένου εἰς δύο λατινικὰς μεταφράσεις, ὧν ἡ μία φέρει τὴν ἀνωτέρω δηλουμένην ἐπιγραφὴν, ἡ δὲ ἑτέρα, βραχυτέρα, ἐπιγράφεται ἀπλῶς *Descriptio totius mundi*. Τοῦ ἔργου τούτου, γνωστοῦ εἰς πολλοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, σῴζεται μεταγενέστερον συντομώτατον κείμενον ἑλληνιστὶ ὑπὸ τὴν μορφήν ἐκχριστιανισθέντος ὀδοιπορικοῦ, ὁμοιάζοντος δὲ πῶς πρὸς τὸ α' μέρος τῆς λατινικῆς *Expositio*. Ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ὁμῶς ἔργῳ εὐρισκόμεθα πρὸ τοῦ γνησίου λατινικοῦ κειμένου ἀπαρτισθέντος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντίου καὶ δὴ μετὰ τῶν ἐτῶν 324-καὶ 337, κειμένου δὲ κριτικῶς ἐπεξεργασμένου, ὑπομνηματισμένου καὶ γαλλιστὶ μεταγλωττισμένου, ἔργου περισπούδαστου καὶ λίαν ἐνδιαφέροντος.

5. Δ. Αἰρετικά: Πτολεμαίου πρὸς Φλώραν. *Analyse, texte critique, traduction, commentaire et in dex Grec* par Gilles Quispel. 2e edition. 1966. Pages 115.

Ἡ ἐν κομψῷ ἑλληνικῷ λόγῳ ἐπιστολὴ αὕτη, ἐνθα ἐξετάζεται ἡ σημασία τοῦ ἰουδαϊκοῦ Νόμου, ἔχει ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα ὡς διαφωτίζουσα τὴν ἔναντι τῆς Π. Διαθήκης στάσιν τοῦ Γνωστικοῦ αἰρετικοῦ Πτολεμαίου καὶ τοῦ ἐπιφανοῦς πλατωνίζοντος διδασκάλου αὐτοῦ αἰρεσιάρχου Οὐαλεντίνου, ὡς καὶ τοῦ Μαρκίανου, δι' ὃ καὶ ὁ ἐκδότης τῆς ἐπιστολῆς ταύτης καταβάλλει ἰδιαιτέραν προσπάθειαν εἰς τὴν διακρίβωσιν τῆς σχετικῆς πρὸς τὴν Π. Διαθήκην διδασκαλίας τοῦ αἰρεσιάρχου ἐκεῖνου καὶ μάλιστα τοῦ μαθητοῦ του Πτολεμαίου, ἀποτυχόντος ὡς ὑποψηφίου πάπα Ῥώμης καὶ θεωρουμένου ὑπὸ τοῦ Harnack ὡς προδρόμου τῆς νεωτέρας ὑπερκριτικῆς ἐπὶ τῆς Π. Διαθήκας. (*Sitzungsberichte der Berliner Akademie*. 1902 σελ. 503έξ. κλπ.). Ἐν τῇ προσφάτῳ β' ἐκδόσει τοῦ ἔργου τούτου ὁ ἐκδότης αὐτοῦ Ὀλλανδὸς καθηγητὴς κ. Quispel ἐπωφελεῖται καὶ τὸ σχετικὸν κείμενον τῆς πρό τινος ἀνακαλυφθείσης ἐν Nag-Hammadi (παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν) Γνωστικῆς βιβλιοθήκης.

Π. I. Μπρατσιώτης.

Encyclopédie de la Foi. Sous la direction de H. Fries. 4 Volumes. Paris 1965-67. Editions du Cerf.

Ἐπὶ τὸν ὡς ἔνω τίτλον ἐξεδόθη γερμανιστὶ, γαλλιστὶ, ἰσπανιστὶ καὶ ἰταλιστὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ H. Fries καὶ μετὰ προλεγόμενων τοῦ ἐπιφανοῦς ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου Yves Congar, τῇ συνεργασίᾳ δὲ καὶ 100 ἐγκρίτων τοῦ αὐτοῦ δόγματος Γάλλων καὶ Γερμανῶν θεολόγων, ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ κινήματος τῆς ἀνανεώσεως τῆς Θεολογίας, ἐν οἷς καὶ οἱ K. Rahner, Geiselman, Schlier, Schmaus, Kung, Congar, Chenu, Marlé, σπουδαιότατος θεολογικὸς Πανδέκτης, ἐὰν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφρασις, ἐνθα ἐξετάζονται κατὰ πλάτος οἰονεὶ ὑπὸ μορφήν μονογραφίας, αἱ κυριώτεραι θεολογικαὶ ἔννοιαι, 160 τὸν ἀριθμόν, τιθέμεναι ἐπὶ βάσει βιβλικῆς, ἀλλ' ἀναπτυσσόμεναι καὶ θεολογικῶς καὶ ἱστορικῶς, ἔτι δὲ καὶ φιλοσοφικῶς. Ἐκ τῶν τεσσάρων τόμων ὁ μὲν I ἐκ σελ. 47 ἡ

περιλαμβάνει τὰ ἄρθρα Adam-Eschatologie, ὁ δὲ II ἐκ σ. 530 μετὰ τῶν ἄρθρων ἀπὸ Espérance-Lumière, ὁ III ἐκ σελ. 559 ἀπὸ τὴν λέξιν Mal-Puissance καὶ ὁ IV, ἐκ σελ. 611, ἀπὸ τὴν λέξιν Redemption-Virginité. Ὁ δὲ τόμος οὗτος καὶ τὸ ὅλον σπουδαιότατον ἔργον κατακλείεται διὰ πινάκων περιλαμβανόντων συντμήσεις τῶν πατερικῶν ἔργων, τῶν περιοδικῶν καὶ τῶν μεγάλων συλλογῶν, τῶν βιβλικῶν χωρίων (κατὰ τόμους), ὡς καὶ μακροτάτους πίνακας ἀναλυτικῶς τῶν περιεχομένων ἀπάντων τῶν τόμων. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν θεμάτων γίνεται, ὡς προεδηλώθη ἀνωτέρω, ὑπὸ πνεῦμα προοδευτικῶν κατὰ τρόπον πλησιάζοντα πρὸς ἀλλήλους τοὺς διαφόρους θεολόγους, ἐκτὸς τῶν οὐσιωδῶν δογματικῶν διαφορῶν, ὡς ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς διεθνοῦς θεολογικῆς κριτικῆς. Ἐκ τῶν περιεχομένων ὑποσημειούμεν ἐν μὲν τῷ I τόμῳ τὰ ἄρθρα Alliance, Amour, Apôtres, Baptême, Coeur, Concile, Culte, Dieu, Écritures Saintes, Église, Églises Orientales, ἐν δὲ τῷ II τὰ État, Eucharistie, Foi, Homme, Israel, Jésus Christ, Liberté, Liturgie κ.ἄ., ἐν τῷ III τὰ Marie, Monde, Moralité, Mort, Mythe, Paul, Personne, Philosophie et Théologie, Pierre, Prière, Protestantisme κ.ἄ. καὶ ἐν τῷ IV τόμῳ τὰ Redemption, Réforme, Sacerdoce, Sacrement, Signe-Miracle, Tradition, Travail, Trinité, Virginité κ.ἄ.

Τὸ πολῦτιμον ἔργον, ὑπὸ διαπρεπῶν θεολογικῶν ρωμαιοκαθολικῶν προσωπικοτήτων συντεταγμένον καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐνημερωμένον, θὰ χρησιμοποιηθῇ ἀναμφιβόλως καὶ ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων μετὰ πολλῆς ὠφελείας, παρὰ τὰ πολυάριθμα σημεῖα, εἰς τὰ ὅποια ἀσφαλῶς θὰ διαφωνῶσιν οὗτοι. Ὁφείλονται δὲ χάριτες εἰς τὸν σπουδαῖον ῥωμαιοκαθολικὸν Γαλλικὸν ἐκδοτικὸν οἶκον Editions du Cerf, ὅστις, παραλλήλως πρὸς πολλὰς ἄλλας ἐξαιρέτους πρωτοβουλίας του, ἐν αἷς καὶ ἡ τῶν Sources Chrètiennes, ἀνέλαβε καὶ τὸ παρὸν λαμπρὸν καὶ περισπούδαστον ἐγχείρημα.

Rudolph Stammler, Ἐγχειρίδιον Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου. Μετάφρασις ἐκ τῆς γ' ἐκδόσεως τοῦ Γερμανικοῦ πρωτοτύπου ὑπὸ Δημητρίου Ἰ. Κοσμοπούλου μετ' ἐκτενοῦς προλόγου τοῦ μεταφράστου. Ἀθῆναι 1964. Σελ. 555.

Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου ἀποτελεῖ σπουδαῖον φιλοσοφικὸν κλάδον, ἐν ἐκ τῶν κλασσικῶν συστημάτων τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ Lehrbuch der Rechtsphilosophie τοῦ ἐπιφανοῦς Γερμανοῦ νομοδιδασκάλου, ἀλλὰ καὶ δοκιμοῦ κοινωνιολόγου καὶ φιλοσόφου Rud. Stammler, καθηγητοῦ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου καὶ τῆς Φιλοσοφίας αὐτοῦ ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν Βερολίνῳ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐκδοθὲν τρίς ἀπὸ τοῦ 1921-28 ἀνέλαβε τὸν βαρῦτατον ἄθλον νὰ ἐξελληνίσῃ ὁ εὐπαίδευτος νομικός καὶ μελετητὴς τῆς καθ' ὅλου Φιλοσοφίας καὶ ἰδίᾳ τοῦ Δικαίου, ἔτι δὲ καὶ καλὸς χειριστὴς τῆς καθαρευούσης Ἑλληνικῆς, ὡς καὶ τῆς Γερμανικῆς, λαβὼν εἰδικὴν διὰ τὴν μετάφρασιν ταύτην ἀφορμὴν ἀπὸ τὸν πανεπιστημιακὸν του διδάσκαλον, τὸν ἀείμνηστον καθηγητὴν τοῦ Ἀστικοῦ δικαίου Κ. Τριανταφυλλόπουλον, μαθητὴν καὶ πρῶτον παρ' ἡμῖν μεταλαμπαδευτὴν τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ μεγάλου ἐκείνου νομοδιδασκάλου. Τῆς παρούσης μεταφράσεως, ἥτις θὰ πρέπει νὰ ἐνδιαφέρῃ καὶ τόν, κατὰ τὴν γνωστὴν παλαιὰν ἑλληνικὴν πατερικὴν παράδοσιν, φιλοσοφοῦντα Ἑλληνα θεολόγον, ὡς πείθεται τις διεξερχόμενος ἤδη τὸν ἀναλυτικὸν πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου, προτάσσεται μακρὸς πρόλογος τοῦ μεταφράστου, ἐπισκοποῦντος ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐξέλιξιν τῆς καθ' ὅλου Φιλοσοφίας ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον, μετ' ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἐπὶ τῆς καντιανῆς καὶ μάλιστα τῆς νεοκαντιανῆς φιλοσοφίας, ἧς θιασώτης ἐγένετο καὶ ὁ Stammler, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου, ἐν ἰδιαιτέρᾳ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Γενικὴν διδασκαλίαν τοῦ Δικαίου καὶ πρὸς τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Δικαίου τοῦ Stammler. Ἀκολούθως δὲ εἰσέρχεται εἰς τὸ κύριον ἔργον του, δηλ. εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ κλασσικοῦ τούτου ἔργου, προτάσων καὶ τοὺς προλόγους τῶν τριῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ. Τὸ ἐν λόγῳ ἔργον τοῦ Stammler ἀποτελεῖται ἐκ μακρᾶς αἰσαγωγῆς τοῦ μετα-

φράστου (σελ. 1-68) καὶ πέντε βιβλίων τοῦ κυρίου ἔργου, ἐξ ὧν τὸ Α' εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου (σ. 1-136), τὸ Β' εἰς τὴν γένεσιν τοῦ Δικαίου (σ. 137-236), τὸ Γ' εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Δικαίου (σ. 237-333), τὸ Δ' εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ Δικαίου (σ. 314-401) καὶ τὸ Ε' εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Δικαίου (σ. 401-529). Τὸ δὲ ὅλον ἔργον κορυφῶται εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 180 παράγραφον «περὶ τῆς ζητήσεως τοῦ τελείου τέλους», ἔθθα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, συνοψίζεται καὶ ἡ ὁμολογία τῆς θρησκευτικῆς πίστεως τοῦ συγγραφέως, ἀναγνωρίζοντος μὲν τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς θρησκείας διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν ἐπὶ μέρους ἀνθρώπων, ἄμα δὲ καὶ τὰ δικαιώματα τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου, ὡς ἀπαραιτήτου εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως. Χωρὶς ὅμως νὰ θέλωμεν τὸ παράπαν νὰ μειώσωμεν τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιστήμης τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου, δεφίλωμεν ἀπὸ θεολογικῆς ἐπόψεως νὰ ἐξάρωμεν καὶ τὸν κοινωνικὸν χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τὴν πολῦτιμον συμβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν κοινωνικὴν μόρφωσιν καὶ συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων, θεωρουμένων ὡς χριστιανικῶν προσωπικοτήτων, τῆς δὲ χριστιανικῆς κοινωνίας ὡς συνόλου τοιοῦτων προσωπικοτήτων, τέκνων τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀδελφῶν πρὸς ἀλλήλους.

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Wolfgang Krahl, *Altkirchliche Katholizität und Päpstlicher Primat. Eine alt-Katholische Dokumentation zu den Vatikanischen Konzilserklärungen.* (Sonderdruck «Alt-Katholisches Jahrbuch» 1966). Bonn 1966, σ. 47-94.

Ἀσχολούμενοι περὶ τὴν σύνταξιν εισηγήσεως ἐπὶ τῆς Ἐκκλησιολογίας τῶν Παλαιοκαθολικῶν πρὸς ὑποβολὴν εἰς τὴν Διορθόδοξον Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, συνεπεία σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Δ' Πανορθόδοξου Διασκέψεως τοῦ Βελιγραδίου (1966), ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἀνωτέρω ἀνάτυπον τοῦ W. Krahl ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ καθολικότης καὶ τὸ παπικὸν πρωτεῖον». Θεωρήσαντες δὲ τοῦτο ἐπίκαιρον καὶ λυσιτελὲς διὰ τὸν ἀρχόμενον θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, (περὶ οὗ διεπραγματεύθημεν ἐν τῷ προσφάτῳ δημοσίευσματι ἡμῶν «Ὁρθοδόξα καὶ Παλαιοκαθολικισμός, τευχ. Ι, ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ Βελιγραδίου», μεταφρασθέντι γερμανιστί, καὶ δημοσιευθέντι καὶ ἐν τῷ «Internationale Kirchliche Zeitschrift» τ. 57 (1967) σ. 70-109 ὑπὸ τὸν τίτλον: «Der Dialog zwischen der Orthodox-katholischen und der Altkatholischen Kirche»), ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον, ὅπως παράσχωμεν διὰ τῆς «Θεολογίας» εὐρεῖαν ὁπωσοῦν ἀνάλυσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀνωτέρω μελετήματος τοῦ W. Krahl, ἵνα καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι γνωρίσωσι καὶ κρίνωσι τὴν ἐνδιαφέρουσαν παλαιοκαθολικὴν αὐτῆν θεώρησιν.

Ὁ συγγραφεὺς ἀναχωρεῖ ἀπὸ τοῦ «περὶ Ἐκκλησίας» δογματικοῦ συντάγματος τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου, διαπιστώνων ὅτι ἐνῶ ἐξ ἐνός διὰ τοῦ γ' κεφαλαίου αὐτῆς ἡ Σύνοδος προσπαθεῖ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν παλαιοκαθολικὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, καὶ μάλιστα τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἐξ ἑτέρου ὅμως ἐμμένει ταύτοχρόνως αὐτῇ καὶ ἐν τῇ ἀντιστοίχῳ ἀποφάσει τῆς Α' Βατικανείου Συνόδου περὶ τοῦ ἀπεριορίστου πρωτείου ἐξουσίας καὶ περὶ τοῦ ἀπολύτου ἐλαθῆτον τοῦ Πάπα. Εἰς ταῦτα ὅμως, δηλοῦται, δεφίλωσι νὰ ἀντιδράσωσιν ἀποφασιστικῶς οἱ Παλαιοκαθολικοὶ σήμερον, ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1870, γνωστοῦ ὄντος ὅτι πλέον τῶν 100.000 Καθολικῶν τότε καὶ τῶν 500.000 Παλαιοκαθολικῶν σήμερον ἀπέρριψαν τὰ παπικὰ ταῦτα δόγματα. Ὅθεν ἐπάναγκες κρίνεται, ὅπως ἐναντὶ τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου καθορισθῇ διὰ τινος ἐπισκοπήσεως, θεμελιωμένης ἐπὶ τῶν σχετικῶν κειμένων, ἡ ἐναντὶ τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου καὶ τοῦ Παπικοῦ στάσις τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν συμμερίζεται καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία. Πρὸς τοῦτο ὁ σ. ἐξετάζει κατὰ σειράν τὰ κατὰ

τὴν θέσπισιν ὑπὸ τῆς Α' Βατικανέου Συνόδου τοῦ 1870 τοῦ παπικοῦ δόγματος, τὴν κατὰ τὴν πρώτην χιλιετηρίδα δογματικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν μεταβολὴν αὐτῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης, ὡς καὶ τὰς κατὰ τὴν δευτέραν χιλιετηρίδα ἀντιδράσεις κατὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης, καὶ μάλιστα ἐκ μέρους τῶν Παλαιοκαθολικῶν κατὰ τῶν δεδομένων ἐν τῇ Α' Βατικανέῳ Συνόδῳ μέχρι τῆς ἰδρύσεως τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις «ἀποκατέστησεν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς βάσεως τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν τῆς λατινικῆς Δύσεως· διότι ἡ Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία δὲν εἶναι τι τὸ νέον, ἀλλ' εἶναι αὕτη ἡ δυτικὴ ἀντιπρόσωπος τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς πρώτης χιλιετηρίδος καὶ ἡ κληρονόμος τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τῶν νεωτέρων παλαιοκαθολικῶν κινήσεων».

Ἀκολούθως ὁ σ. ἀναφέρεται ἐν πρώτοις εἰς τὸ θεσπισθὲν τῷ 1870 «νεοκαθολικὸν παπικὸν δόγμα» καὶ παρατίθησι τὸ κείμενον τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως τῆς Α' Βατικανέου Συνόδου, ἐν ἧ γίνεται λόγος: (α) περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀποστολικοῦ πρωτείου ἐν τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ, β) περὶ τῆς συνεχίσεως αὐτοῦ ἐν τοῖς ῥωμαίοις Πάπαις, γ) περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ πρωτείου τοῦ ῥωμαίου Πάπα, καὶ δ) περὶ τοῦ ἀλαθῆτος τοῦ ῥωμαίου Πάπα». Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐλήφθη μόνον ὑπὸ 533 συνοδικῶν, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ ἡμισυ περίπου τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς Συνόδου καὶ ἐξέπροσώπου μόνις τὰ 42% τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον τότε ῥωμαιοκαθολικῶν, ἀπουσίασαν δὲ ἡ κατεψήφισαν 502 συνοδικοί, ἐξ ὧν ἀπεχώρησαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου, διαμαρτυρούμενοι διὰ τὰ τεκταινόμενα, 200 περίπου ἐπίσκοποι, ἐν οἷς οἱ ἐπιφανέστεροι Εὐρωπαῖοι ἐπίσκοποι ἐκ Γερμανίας, Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, ἐκπροσωποῦντες τὰ 37% τοῦ ῥωμαιοκαθολικοῦ κόσμου, 88 δὲ ἐψήφισαν μὲ «ἄχι» καὶ 62 μὲ «*placet juxta modum*». Μεταξὺ τῶν 88 καταψηφισάντων συγκατελέγοντο πάντες σχεδὸν οἱ Γερμανοὶ ἐπίσκοποι, ἐξαίρεσι 3 ψηφισάντων μὲ «ναί», ὡς καὶ πολλοὶ Αὐστριακοὶ, Οὐγγροὶ, Γάλλοι καὶ ἄλλοι ῥωμαιοκαθολικοὶ ἐπίσκοποι. Τὸ δὲ συναγόμενον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι «τὸ νέον παπικὸν δόγμα δὲν προήλθεν ἐξ ἀποφάσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀλοκλήρου τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀπλῶς γενικῆς Συνόδου τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, οὔτε δὲ ἐμφανίζεται καὶ ὡς ἀπλῆ καὶ συνοδικὴ ἀπόφασις, ἐφ' ὅσον σαφῶς συνετάγη ὡς παπικὸν δεκρέτον, ὡς δείκνυσι τὸ κείμενον. Πρὸς τούτοις ὀλοκλήρου ῥωμαιοκαθολικαὶ ἐθνικαὶ Ἐκκλησίαι, ἑκατοντάδες καθολικῶν ἐπισκοπῶν, αἱ ἀρχαιόταται καὶ ἐπιφανέσταται ἐπισκοπικαὶ ἑδραὶ τῆς Εὐρώπης, ἐν συνόλῳ πλέον τοῦ ἡμίσεως τῆς ἀνὰ τὸν κόσμον ῥωμαιοκαθολικῆς χριστιανότητος δὲν ἀντεπροσωπεύθη ἐν Ῥώμῃ τῇ 18 Ἰουλίου 1870, οἱ δὲ ὑπερψηφισάντες 533 συνοδικοί ἐπίσκοποι ἀντεπροσώπευον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὰς ῥωμανικῆς μόνον ἐθνικότητος Ἐκκλησίας, τὴν παπικὴν Κούριαν καὶ τὰς ἀπ' αὐτῆς ἐξαρτωμένας νέας ἐξευρωπαϊκάς Ἐκκλησίας. Ἄρα ἡ Α' Βατικανέου Σύνοδος, ἰδίως κατὰ τὴν θ' δημοσίαν συνεδρίαν αὐτῆς, οὐδὲν ἦτο γενικὴ Σύνοδος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον παπικὴ ῥωμανικὴ μερικὴ Σύνοδος. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἀρμόζει αὐτῇ ὁ χαρακτῆρ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐφ' ὅσον ὀλοκλήρος ἡ Ὀρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς, ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀρχαίας καθολικῆς Μητροπόλεως τῆς Οὐτρέχτης δὲν ἀντεπροσωπεύθησαν εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ, οὔτε ἄλλως πῶς μετέσχον αὐτῆς» (σ. 50). Διὰ ταῦτα καὶ τὰ θεσπισθέντα ὑπ' αὐτῆς νέα δόγματα περὶ τοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ἀλαθῆτος τοῦ Πάπα στεροῦνται τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀληθῶν δογμάτων καὶ παντὸς ὑποχρεωτικοῦ κύρους.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ σ. καταδεικνύει τὴν οὐσιαστικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας καὶ ἐκείνων τῆς Α' Βατικανέου Συνόδου, ἐπικαλούμενος τὴν ἐπιμαρτυρίαν τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, καὶ μάλιστα τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, τοῦ Βικεντίου ἐκ Λειρῖνου καὶ ἄλλων ἀρχαίων Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ἀγνοούντων τὸ πρωτεῖον καὶ τὸ ἀλάθητον τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης. Ἀναπαριστᾷ δὲ τὴν ἀληθῆ μορφήν τῆς ὀργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας

καὶ τοῦ «Episcopalismus» πασῶν τῶν δυτικῶν χριστιανικῶν χωρῶν, ἥτις ἤγαγεν εἰς τὰς περιφρήμας ἀποφάσεις τῆς γενικῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντίας τοῦ ἔτους 1415 περὶ τῆς θείου δικαίου πλήρους ἐξουσίας τῆς γενικῆς Συνόδου, ὑπ' ἣν οἱ πάντες καὶ ὁ Πάπας δέον νὰ ὑποτάσσωνται. Παρατίθεται τὸ κείμενον τῆς συνοδικῆς ταύτης ἀποφάσεως, ἥτις ἐπεκυρώθη καὶ ἀνευρώθη ὑπὸ τῆς ἐπακολουθησάσης γενικῆς Συνόδου τῆς Βασιλείας καὶ ὑπὸ ἱκανῶν Παπῶν, ἐπὶ πλέον δὲ περιεβλήθη καὶ διὰ τοῦ κύρους τοῦ νόμου ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ κατόπιν κοινῆς ἀποφάσεως τῶν οἰκείων ἀνωτάτων ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν. Ἄλλ' ἡ ἐπιμονὴ τῶν θιασωτῶν τοῦ παπικοῦ συστήματος εἰς τὰς παπικὰς ἀξιώσεις ὠδήγησε κατὰ τὸν ἰσ' αἰῶνα εἰς ἀπόσχισιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ὁμῶς ἀπέρριψαν οὐ μόνον τὸ παπικὸν σύστημα, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς τὸ ἐπισκοπᾶτον καὶ τὴν περὶ μυστηρίων διδασκαλίαν, οὕτω δὲ δὲν δύνανται πλέον νὰ ἐμφανίζωνται ὡς Καθολικαὶ Ἐκκλησίαι ἐν τῇ πλήρει σημασίᾳ τοῦ ὄρου. Ἐξαίρεσιν ὁμῶς ἀπετέλεσεν ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, ἥτις ἀνεκλήρωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτοτέλειαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ρωμαίου Πάπα καὶ οὕτως ἐγένετο — ἀναλόγως πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς — ἡ πρώτη αὐτόνομος Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Δύσεως. Ὁμοίως κατὰ τῶν παπικῶν δογμάτων ἀντέδρασε καὶ ἡ Γαλλικανικὴ Καθολικὴ Ἐκκλησία διὰ τῆς συγκροτήσεως τῷ 1682 Γαλλικῆς Τοπικῆς Συνόδου ἐκ 34 ἐπισκόπων καὶ 34 πληρεξουσίων τῶν ἐπισκοπῶν, ἥτις ἀπέρριψε τὸ ἀλάθητον καὶ τὸ καθολικὸν ἐπισκοπᾶτον τοῦ Πάπα, ἡ δὲ ἀπόφασις αὕτη περιεβλήθη διὰ τοῦ κύρους τοῦ νόμου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΔ'. Ὡσαύτως καὶ ἡ Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Οὐτρέχτης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιη' αἰῶνος ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Πάπαν, μὴ ἀναγνωρίσαντα τὸν νέον ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Κορνήλιον Steenoven, τοῦθ' ὕπερ ἤγαγεν αὐτὴν εἰς ἀνεξαρτοποίησιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ἀποβάσαν ἐφεξῆς τὸ κέντρον τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ. (Βλέπ. καὶ C.B.M o s s, The Old Catholic Movement, Its Origins and History, London 1964).

«Τέλος εἰς τὸ κατακόρυφον ἐφθασεν ἡ κατὰ τοῦ Παπισμοῦ ἀντίδρασις τῆς ἀπὸ 500 ἐτῶν ἐν μέσῳ τῆς λατινικῆς χριστιανισμοῦ παλαιοκαθολικῆς κινήσεως ἐξ ἀφορμῆς τῆς Α' Βατικανείου Συνόδου τοῦ 1870. Περίπου 200 καθολικοὶ ἐπίσκοποι καὶ πρὸ παντὸς ἡ Καθολικὴ Θεολογία καὶ ἡ πανεπιστημιακὴ ἐπιστήμη, ἀντιπροσωπευομένη μόνον ἐν Γερμανίᾳ δι' 150 καθολικῶν καθηγητῶν, ἠγωνίσθη δέξασθαι ἐναντίον τῆς δογματοποιήσεως τοῦ παπικοῦ συστήματος, περὶ οὗ ἐγνώριζον ὅτι εὕρεσκειται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ ὅτι ὄφειλε τὴν ὑπαρξίν του μόνον εἰς νοθείας καὶ ἐξαναγκαστικά μέσα» (σ. 63). Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀντιπαπικοῦ ἀγῶνος ἐτέθη ὁ μεγαλύτερος ῥωμαιοκαθολικὸς θεολόγος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ καθηγητῆς τῆς καθολικῆς Θεολογίας καὶ ἰδίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου Ignaz von Döllinger, ὅστις ἐδημοσίευσε ψευδωνύμως ἐν ἀρχῇ τὰ δύο περίφημα ἔργα του «Der Papst und das Konzil, von Janus» (1869) καὶ «Römische Briefe vom Konzil, von Quirinus» (1870), ὁ δὲ μαθητῆς του καθηγητῆς Johannes Friedrich τὰ ἔργα του «Documenta ad illustrandum Concilium Vaticanum anni 1870» (1871) καὶ βραδύτερον «Geschichte des Vaticanischen Konzils» (1877-87), δι' ὧν διημφισβητήθη τὸ κύρος τῆς Α' Βατικανῆς Συνόδου, λόγῳ ἑλλείψεως ἐλευθερίας, συμφωνίας καὶ ὀρθοδοξίας τῶν μελῶν αὐτῆς. Ὡς χαρακτηριστικῶς τονίζεται: «οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν 15 ἀναφορῶν μετ' ἑκατοντάδων ὑπογραφῶν ἀπλήθυναν πρὸς τὸν Πάπαν οἱ συνοδικοὶ πατέρες, καταγγέλλοντες τὴν ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν καὶ συμφωνίαν τῶν συνοδικῶν, δι' ἑτέραν 5 ἀναφορῶν μετὰ 137 ἐπισκοπικῶν ὑπογραφῶν κατεπολέμησαν τὴν ἀπόφασιν περὶ τοῦ παπικοῦ ἀλαθήτου, πλέον τῶν 100 γνωμοδοτήσεων ἐπισκόπων ἐναντίον τοῦ νέου παπικοῦ δόγματος κατετέθησαν εἰς τὰ συνοδικὰ πρακτικά, 62 ἐπίσκοποι ὠμίλησαν εἰς τὰς γενικὰς συνελεύσεις ἐναντίον τοῦ νέου παπικοῦ δόγματος, ὑπερεκατὸν προτάσεις διορθώσεως τοῦ κειμένου ὑπεβλήθησαν

ὑπὸ τῶν διαφωνούντων ἐπισκόπων, σειρά δόκκληρος μεγάλων ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν ὑπ' αὐτῶν ἐδημοσιεύθη πρὸς καταπολέμησιν τοῦ παπικοῦ δόγματος καὶ καταγγελίαν τῆς ἑλλειποῦς ἐλευθερίας καὶ συμφωνίας τῶν συνοδικῶν, χωρὶς ἢ παπικὴ μειοψηφία νὰ ἐξετάσῃ ἔστω καὶ ἐν οὐσιαστικῶν σημείον, 100 ἐπίσκοποι ἐψήφισαν διὰ τοῦ ἀρχι-Ἰουλίου καὶ 62 ἀπέσχον τῆς ψηφοφορίας καὶ τέλος δόκκληρος ἢ ἀντιπολίτευσις ἐξ 150 περίπου ἐπισκόπων ἀνεχώρησε πρὸ τῆς προκηρῦξεως τοῦ νέου δόγματος εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας. Ἄλλὰ πάντα ταῦτα τὰ ἀθεντικῶς μαρτυρούμενα πραγματικὰ γεγονότα δὲν ἠμπόδισαν τὸ βωμαϊκὸν κόμμα νὰ προκηρῦξῃ τὸ νέον δόγμα καὶ νὰ παριστᾷ αὐτὸ καὶ σήμερον ἔτι ὡς καθολικὴν ἀλήθειαν» (σ. 66-67. Πρβλ. καὶ J. F. Schulte, Der Altkatholizismus, νέα ἐκδ. 1965). Ἰδίως πολλοὶ Γερμανοὶ ἐπίσκοποι κατεπολέμησαν τὸ παπικὸν ἀλάθητον· οὕτω 14 ἐξ αὐτῶν ἔγραψαν εἰς τὸν Πάπαν κατ' αὐτοῦ ἡδὴ τῇ 14.9.1869, περισσότεροι ἔγραψαν τῇ 12.1.1870, ὑπερεκατὸν ὑπέγραψαν τῇ 1.3.1870 διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς Συνόδου, ἕτεροι δὲ 81 ἐπίσκοποι ὑπέγραψαν τῇ 4.6.1870 διαμαρτυρίαν κατὰ τοῦ τερματισμοῦ τῇ προτεραίᾳ τῆς γενικῆς συζητήσεως περὶ τοῦ ἀλαθήτου καὶ ἄλλοι ποικιλοτρόπως διεμαρτυρήθησαν. Πρὸς τούτοις τὸν Ἰούλιον τοῦ 1870 ὑπέγραψαν διαμαρτυρίαν κατὰ τοῦ ἡδὴ προκηρυχθέντος δόγματος τοῦ ἀλαθήτου 71 βωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι καθηγηταὶ 8 Γερμανικῶν πανεπιστημίων. Ἐτέρας ὁμοίας διαμαρτυρίας ὑπέγραψαν 47 βωμαιοκαθολικοὶ καθηγηταὶ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, εἰς οὓς προσετέθησαν καὶ 31 ἄλλοι καθηγηταὶ ἐτέρων 4 Γερμανικῶν πανεπιστημίων, ἔτι δὲ 32 καθηγηταὶ τῶν πανεπιστημίων τῆς Ῥηνανίας. Τέλος τῇ 14.8.1870 συνῆλθον ἐν Königswinter 1327 βωμαιοκαθολικοὶ διανοούμενοι, οἵτινες ὑπέγραψαν τὴν ἐπομένην διαμαρτυρίαν: «Λαβόντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ συνελθούσα ἐν Βατικανῷ Σύνοδος δὲν διεσκέφθη μετὰ πλήρους ἐλευθερίας, ἔλαβε δὲ σοβαρὰς ἀποφάσεις οὐχὶ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης συμφωνίας, διακηρύσσομεν οἱ ὑπογεγραμμένοι καθολικοὶ, ὅτι δὲν ἀναγνωρίζομεν ὡς ἀποφάσεις Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὰ δεκρέτα περὶ τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας τοῦ Πάπα καὶ τοῦ προσωπικοῦ ἀλαθήτου αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπορρίπτουμεν αὐτὰ ὡς νεωτερισμὸν ἀντίθετον πρὸς τὴν παράδοθεῖσαν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 68). Ὡσαύτως τῇ 25.8.1870 συνῆλθε θεολογικὸν συνέδριον ἐν Νυρεμβέργῃ καὶ ἐξέδωκε διακήρυξιν, ἀποδεικνύουσαν τὴν τυπικὴν καὶ οὐσιαστικὴν ἀκυρότητα τοῦ νέου παπικοῦ δόγματος, ὑπογεγραμμένων δὲ ὑπὸ 32 βωμαιοκαθολικῶν θεολόγων καθηγητῶν ἐξ 7 Γερμανικῶν πανεπιστημίων. Ἐκτοτε ἐπικολούθησεν ἡ δημοσίευσις πολυαριθμῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων καὶ περιοδικῶν, δι' ὧν κατεπολεμήθησαν τὰ νέα παπικὰ δόγματα.

Πρὸ τῆς παλαιοκαθολικῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν νέων παπικῶν δογμάτων τῆς Α' Βατικανείου Συνόδου καὶ τῆς ἀμφισβητήσεως τοῦ κύρους αὐτῆς ἡ Ῥώμη διέταξε τὴν ἐπιβολὴν ὑπὸ τῶν οικειῶν ἐπισκόπων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς τοῦ ἀφορισμοῦ, ὅστις καὶ ἀπηγγέλθη ἐν ἀρχῇ μὲν ἐναντίον 22 θεολόγων καθηγητῶν πανεπιστημίων, εἶτα δὲ κατὰ Μάϊον 1871 καὶ ἐναντίον 18.000 ὁπαδῶν τῆς ἐν Μονάχῃ παλαιοκαθολικῆς κινήσεως. Τοῦτου ἕνεκεν συνεκροτήθη τῇ 28.5.1871 ἐν Μονάχῃ σύσκεψις τῶν παλαιοκαθολικῶν ἡγετῶν ὑπὸ τὸν Dollinger, ἥτις ἐξέδωκε διακήρυξιν χαρακτηρίζουσαν τοὺς ἀδίκους ἀφορισμοὺς ὡς ἀκύρους καὶ μὴ ὑποχρεωτικούς, ἀπορρίπτουσαν δὲ ἐκ νέου τὰ νέα παπικὰ δόγματα ὡς νεωτερισμούς. Συνάμα δὲ ἀπεφασίσθη ἡ συγκλήσις τοῦ πρώτου συνεδρίου τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ἢνα χωρήσῃ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο συνῆλθε πράγματι ἐν Μονάχῃ ἀπὸ 22-24 Σεπτεμβρίου 1871, συμμετεχόντων ὑπερτριακοσίων Παλαιοκαθολικῶν ἀντιπροσώπων ἐκ Γερμανίας, Αὐστρίας καὶ Ἑλβετίας, καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἐμμονὴν τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἐν τῇ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἰερᾶς Παράδοσεως μαρτυρουμένη ἀρχαίᾳ καθολικῇ πίστει καὶ λατρείᾳ, τὴν ἀπόρριψιν τῶν νέων παπικῶν δογμάτων καὶ τὴν συγκρότησιν ἀνεξαρτήτων παλαιοκαθολικῶν κοινοτήτων ὑπὸ ἱερεῖς πιστοὺς εἰς τὴν παλαιοκαθολικὴν πίστιν. Ἐπίσης τὸ συνέδριον ἀπεφάσισε τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν τῶν Παλαιοκαθολικῶν μετὰ τῆς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς Ῥώμης Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς

Οὐτρέχτης. Ἐν συνεχείᾳ συνήλθεν ἐν Κολωνίᾳ ἀπὸ 20-22 Σεπτεμβρίου 1872 τὸ δεύτερον συνέδριον τῶν Παλαιοκαθολικῶν, συμμετεχόντων 350 παλαιοκαθολικῶν ἀντιπροσώπων ἐκ Γερμανίας καὶ 10 ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Παρέστησαν ἐπίσης ὁ ἀρχιεπίσκοπος Οὐτρέχτης μετὰ 4 Ὁλλανδῶν ἱερέων, 3 Ἀγγλικανοὶ ἐπίσκοποι μετὰ 22 ἄλλων κληρικῶν καὶ 4 Ῥῶσοι Ὁρθόδοξοι. Τὸ συνέδριον ἠσχολήθη κυρίως περὶ ὀργανωτικὰ ζητήματα καὶ δὴ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρώτου παλαιοκαθολικοῦ ἐπισκόπου, ἐκλεγέντος ὡς τοιοῦτου τοῦ πανεπιστημιακοῦ θεολόγου καθηγητοῦ J. H. Reinkens καὶ χειροτονηθέντος τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Οὐτρέχτης. Ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ πρώτου τούτου ἐπισκόπου τῶν ἐν Γερμανίᾳ Παλαιοκαθολικῶν συνήλθεν ἀπὸ 27-29 Μαΐου 1874 ἐν Βόννῃ ἡ πρώτη Σύνοδος τῶν Παλαιοκαθολικῶν, εἰς ἣν ἀπέστειλαν ἀντιπροσώπους 98 παλαιοκαθολικοὶ κοινότητες τῆς Γερμανίας, ἀριθμοῦσαι περὶ τὰς 35000 πιστῶν, 30 ἱερεῖς καὶ 59 λαϊκοὺς. Σημειωτέον ὅτι ἕκτοτε συνήλθον ἕτεραι 40 ὅμοιαι ἐπισκοπικαὶ Σύνοδοι τῶν Παλαιοκαθολικῶν, διαθετότων σήμερον 211 κοινότητας μετὰ 58 ἱερεῖς ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ πρώτη ἐκείνη παλαιοκαθολικὴ Σύνοδος προέβη καὶ τυπικῶς εἰς τὴν ἴδρυσιν ἐν Βόννῃ τῆς πρώτης αὐτόνομου ἐπισκοπῆς τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἀρχαίου συστήματος διοικήσεως, προσπαθήσασα νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἄλλοιωθὲν διοικητικὸν σύστημα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἐπίσης εἰσήγαγεν ἐκκλησιαστικὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τὰς νηστείας, τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὸν γάμον, ἀντικατέστησε δὲ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν τῆς θείας Λειτουργίας διὰ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης ἐκάστου λαοῦ. Τέλος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἡ Σύνοδος ἀποκατέστησε τὴν αὐθεντικὴν πίστιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, μεριμνήσασα περὶ τῆς πρακτικῆς διδασχῆς αὐτῆς εἰς τοὺς πιστοὺς διὰ καταλλήλων διδακτικῶν βιβλίων καὶ κατηχήσεων. Ἐν τέλει ἐπισημειοῦται, ὅτι, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, οὕτως ἰδρύθησαν καὶ διοργανώθησαν εἴτα καὶ αἱ Παλαιοκαθολικαὶ Ἐκκλησίαι ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ, βραδύτερον δὲ ἐν Τσεχοσλοβακίᾳ, Πολωνίᾳ, Γιουγκοσλαβίᾳ καὶ Ἀμερικῇ.

Ἐν τέλει τοῦ ἀνα χείρας ἀνατύπου παρατίθενται τὰ ἐπόμενα στατιστικὰ στοιχεῖα περὶ τῆς συγχρόνου καταστάσεως τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ. Εἰς τὴν ἐν ἔτει 1883 γενομένην «Ἐνωσιν τῆς Οὐτρέχτης» ἀνήκουσι σήμερον αἱ ἐπόμεναι 10 αὐτόνομοι ἐθνικαὶ Παλαιοκαθολικαὶ Ἐκκλησίαι ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ, ἀριθμοῦσαι 570.000 πιστοὺς, 16 ἐπισκοπάς, ἄνω τῶν 600 κοινότητων, 19 παλαιοκαθολικοὺς ἐπισκόπους καὶ 430 ἱερεῖς:

1. Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία Ὁλλανδίας, περιλαμβάνουσα τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Οὐτρέχτης καὶ τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Χάαρλεμ, 12.000 πιστοὺς, 29 ἐνορίας καὶ 32 ἱερεῖς.

2. Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία Γερμανίας, ἔχουσα 2 ἐπισκόπους, 30.000 πιστοὺς, 48 ἐνορίας, 55 ἱερεῖς καὶ 163 δευτερευούσας κοινότητας.

3. Χριστοκαθολικὴ Ἐκκλησία Ἑλβετίας, ἔχουσα 1 ἐπίσκοπον, 30.000 πιστοὺς, 32 ἐνορίας, 41 ἱερεῖς καὶ 14 δευτερευούσας κοινότητας.

4. Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία Αὐστρίας, ἔχουσα 1 ἐπίσκοπον, 38.000 πιστοὺς, 13 ἐνορίας, 18 ἱερεῖς καὶ 38 δευτερευούσας κοινότητας.

5. Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία Τσεχοσλοβακίας, ἔχουσα 1 ἀρχιερατικὸν ἐπίτροπον, 5000 πιστοὺς, 6 ἐνορίας καὶ 6 ἱερεῖς.

6. Πολωνικὴ Καθολικὴ Ἐκκλησία Ἀμερικῆς, περιλαμβάνουσα 4 ἐπισκόπους, 350.000 πιστοὺς, 160 κοινότητας καὶ 150 ἱερεῖς.

7. Πολωνικὴ Καθολικὴ Ἐκκλησία Πολωνίας, θυγάτηρ τῆς προηγουμένης, ἔχουσα 3 ἐπισκόπους, 10.0000 πιστοὺς, 82 ἐνορίας καὶ 138 ἱερεῖς.

8. Σλοβακικὴ Καθολικὴ Ἐκκλησία Ἀμερικῆς, ἔχουσα 1 ἐπισκοπὴν, 3.000 πιστοὺς, 4 ἐνορίας καὶ 4 ἱερεῖς.

9. Λιθουανικὴ Καθολικὴ Ἐκκλησία Ἀμερικῆς, ἔχουσα 4.000 πιστοὺς, 4 ἐνορίας καὶ 4 ἱερεῖς, ὑπὸ τὴν προσωρινὴν δικαιοδοσίαν τῆς Πολωνικῆς Ἐκκλησίας Ἀμερικῆς.

10. Κροατικὴ Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία Γιουγκοσλαβίας, ἔχουσα 1 ἐπισκοπὴν, 4.000 πιστοὺς, 4 ἐνορίας, 6 ἱερεῖς καὶ 4 δευτερευούσας κοινότητας.

Παλαιοκαθολικὴ Ἱεραποστολὴ Γαλλίας, μὲ 2 ἐνορίας καὶ 3 ἱερεῖς.

Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνὰ χεῖρας παλαιοκαθολικῆς ἐπισκοπῆσεως ὑπὸ τοῦ W. Krahl τοῦ πρὸ ἐνὸς περίπου αἰῶνος δευτέρου σχίσματος ἐν τοῖς κόλποις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, τῶν αἰτίων τῶν προκαλεσάντων αὐτὸ, ὡς καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἐξελιξέως τοῦ ἀπροσχιθέντος Παλαιοκαθολικισμοῦ. Ταῦτα πάντα ἀνελύσαμεν διεξοδικῶς πῶς ἐνταῦθα διότι νομίζομεν ὅτι δέον οἱ Ὀρθόδοξοι νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει αὐτά, προπαρασκευαζόμενοι διὰ τὸν μέλλοντα θεολογικὸν διάλογον τῆς ἀληθείας μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ὅστις θὰ ἔχη καὶ ἀναφορὰν τινα πρὸς αὐτά.

ΙΩ. ΚΑΡΜΙΡΗΣ

Μητροπολίτου Σάρδεων Μάξιμου, Παλαιοκαθολικισμὸς καὶ Ὀρθοδοξία, Ἀθῆναι 1966, σ. 190.

Ὁ διαπρεπὴς μητροπολίτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Σάρδεων Μάξιμος καὶ πρόεδρος τῆς ἐπὶ τῶν παγχιριστιανικῶν ζητημάτων Πατριαρχικῆς ἐπιτροπῆς, ἐγκύψας ἰδιαιτέρως εἰς τὴν μελέτην τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ, προέβη εἰς τὴν σύνταξιν καὶ δημοσίευσιν τῆς παρούσης συνθετικῆς μονογραφίας, ἀπειθυμῶν ὅπως παράσχη μικρὰν συμβολὴν εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἀποφασισθέντος ἐν τῇ Γ' ἐν Ῥόδῳ Πανορθόδοξῳ Διασκέψει καὶ ἐπικειμένου διαλόγου μεταξὺ Ὀρθόδοξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν, ὡς γράφει ὁ ἴδιος ἐν τῷ προλόγῳ του. Ἡ μονογραφία αὕτη, ἐκδοθεῖσα καθ' ἕνα χρόνον συντελεῖται ἢ προπαρασκευῆ τοῦ ὀρθοδοξοπαλαιοκαθολικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου τῆς ἀληθείας, ἀποτελεῖ ἐπίκαιρον καὶ σπουδαῖον προσφορὰν εἰς αὐτόν, δι' ὃ καὶ παρέχεται ἐνταῦθα εὐρεία ἀνάλυσις αὐτῆς.

Ὁ συγγραφεὺς διαρεῖ τὴν μελέτην του εἰς ἐννέα κεφάλαια, προτάσσει δὲ βραχέα προλεγόμενα καὶ ἐπιτάσσει παράρτημα, ἐν ᾧ ἀναδημοσιεύονται τὰ ἀνταλλαγέντα κείμενα μεταξὺ τῶν Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν Πετροπόλεως καὶ Ῥοττερδάμης. Διότι τὰ κείμενα ταῦτα μετὰ τῶν εἰσαγωγικῶν εἰς αὐτὰ ἡ' καὶ θ' κεφαλαίων εἶχεν ἤδη δημοσιεῖσει ὁ σ. ἐν τῇ «Θεολογία» 36 (1965) 5-37, 177-203. Ἐν τοῖς προλεγόμενοις (σ. 7-12) ὁ σ. γράφει: «Ἡ ἀνακλήρουσις τοῦ νέου δόγματος (τοῦ παπικοῦ ἀλαθήτου) ὑπὸ τῆς ἐν Βατικανῷ Συνόδου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν τελικὴν προώθησιν πρὸς ἀπροκάλυπτον χωρισμὸν ἀπὸ τῶν τάξεων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας χριστιανῶν, οἵτινες ἀνόμασαν ἑαυτοὺς Παλαιοκαθολικοὺς. Ἡ κίνησις αὕτη, χαρακτηρισθεῖσα ὡς ἐν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων γεγονότων τῶν νεωτέρων χρόνων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ζωῇ τῆς Δύσεως, ἐθεωρήθη ὁ καλλίτερος κίνησις εἰς τὴν μακρὰν ἄλυσιν τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιδράσεων ἐναντίον τοῦ Παπισμοῦ. ἀπετέλεσε δὲ, ἀναμφιβόλως, διαμαρτυρίαν, ἥτις, κάλλιον πασῶν τῶν προγενεστέρων κινήσεων τῆς αὐτῆς φύσεως, ἐπεδίωξεν, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ πνεύματι τοῦ γνησίου, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπειδὴ ἡ τάσις τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ παπικοῦ συστήματος, τάσις ἀναγωγῆς εἰς τὴν μορφήν ἐκείνην, ἦν προσέλαβεν ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Βατικανοῦ, συνεπήγαγε: α) τὴν ἀλλοίωσιν ἀπὸ μέρους τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας πολλῶν σημείων ἐκ τῆς ἀρχαίας περὶ πίστεως διδασκαλίας, β) τὴν ἀλλοίωσιν ὑπ' αὐτῆς (τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας) τῆς ἀρχαίας ὀργανώσεως τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλη-

σίας, καὶ γ) τὴν διάρρηξιν τοῦ συνδέσμου μεταξύ τῶν κατὰ τόπους χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, κατ' ἀκολουθίαν καὶ αἱ βασικαὶ ἀρχαί, ὅφ' ὧν ὄφειλε νὰ χειραγωγῆται ὁ Παλαιοκαθολικισμὸς ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ζωῇ, καὶ τὰς ὁποίας οὗτος, κατὰ λογικὴν συνέπειαν, ἔθιγεν ὡς βάσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ταύτης, ἦσαν αἱ ἐξῆς: α) ὁ Παλαιοκαθολικισμὸς ὄφειλε νὰ ἐκκαθάρῃ τὴν ἀρχαίαν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἐκ τῶν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰσαχθεῖσων καινοτομιῶν, νὰ ἀποκαταστήσῃ δηλαδὴ αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν οἰκουμενικὴν πληρότητα καὶ καθαρότητα, β) νὰ ἀναστήσῃ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ διοικήσει τὸ ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀλλοιωθὲν διοικητικὸν σύστημα τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, καὶ γ) νὰ ὀδηγήσῃ τὴν Δύσιν, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦλάχιστον τῶν μελῶν αὐτοῦ, εἰς ἐνότητα μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, ἄλλαις λέξεσι νὰ ἀνασυνδέσῃ τὴν πρώτην μετὰ τῆς δευτέρας.

Πρὸς τιμὴν τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ πρέπει νὰ λεχθῆ, ὅτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ζωῆς, καλῶς ἐνόησας τὸ βαρῦνον αὐτὸν χρέος, ὀρθῶς διέγραψε καὶ τὸν κύκλον τῆς μελλοντικῆς αὐτοῦ δράσεως καὶ τὰς ἀρχὰς ἐκείνας, αἵτινες ὄφειλον νὰ ἀποτελέσουν τὴν βάσιν τῆς δράσεως αὐτοῦ. Ἐν σειρᾷ συνεδρίων (Μονάχου 1871, Κολωνίας 1872, Κωνσταντίας 1873, Βόννης 1874 καὶ 1875, Λουκέρνης 1892 καὶ Ρόττερδαμ 1894) οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν διαμόρφωσιν τῆς περὶ πίστεως διδασκαλίας αὐτῶν, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως καὶ τοῦ ἱεροτελεστικοῦ τυπικοῦ. Ἀπέρριψαν τὰ δόγματα τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου, πᾶν ὅ,τι ἀντίθετον εἰς τὰς διατάξεις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἐθέσπισεν ἡ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος, τὴν διδασκαλίαν περὶ καθαρτηρίου καὶ ἀφέσεων, ἐπέανφερον τὸ ἀναλλοίωτον σύμβολον Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τῆς διαγραφῆς τῆς μεταγενεστέρως προσθήκης τοῦ *filioque*, καθορίσαντες καὶ πολλὰ ἄλλα σημεῖα ἐν τῇ διατυπώσει τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, ὡς π.χ. ἡ διατήρησις τῆς ἐξομολογήσεως καὶ τῶν νηστειῶν ἄνευ ἐξαναγκασμοῦ, ἡ ἀποδοχὴ τῶν πολιτικῶς ἐγκύρων γάμων, ἡ ἄρσις τοῦ ἐξορκισμοῦ καὶ τῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου, ἡ διατήρησις τῆς λατινικῆς λειτουργίας καὶ ἡ χρῆσις τῆς μητρικῆς γλώσσης κ.ἄ.). Ἐντεῦθεν ἤρχισαν ἀπὸ τῶν πρώτων παλαιοκαθολικῶν συνεδρίων αἱ φιλενωτικαὶ συζητήσεις μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων, αἵτινες ἤγαγον εἰς τὸν ἀποφασισθέντα ἐν Ῥόδῳ καὶ προπαρασκευαζόμενον νῦν ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὸν καὶ θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν αὐτῶν.

Εἶτα ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ ὁ ἀναφέρεται εἰς τοὺς «προδρόμους τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ» (σ. 13-37), παρατηρῶν εἰσαγωγικῶς ὅτι «ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Δύσεως ἐμφανίζει τὴν σύγκρουσιν δύο ἀντιμαχομένων θεωριῶν καὶ κατευθύνσεων περὶ τοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ἀλαθῆτου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης ἐν τῷ καθόλου διοικητικῷ συστήματι τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἡ μὲν μία ἐκ τῶν θεωριῶν τούτων ὑποστηρίζει τὴν θέσιν, ὅτι ὁ Πάπας Ῥώμης δέον ὅπως ἀναγνωρισθῆ ὡς ὀρατὴ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, τοποτηρητῆς τοῦ Χριστοῦ, πηγὴ τῆς ἱερωσύνης, μόνος ἀπὸ καθέδρας δογματιστῆς καὶ διδάσκαλος ἀλάθητος τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Παρίσταται δὲ τὸ πρωτεῖον ὡς θεῖον δικαίωμα καὶ δυνάμει τῶν πρὸς τὸν ἀπόστολον Πέτρον ἐπαγγελιῶν τοῦ Σωτῆρος ὑφιστάμενον ὑπέρτατον ἀξίωμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἡγεμονία (*principatus*) τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, καὶ οὕτως ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, θρησκεία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὑποβιβάζεται εἰς τὴν βαθμίδα κοσμικοῦ τινος συστήματος, ἡ ἔννοια τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας τείνει νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὴν ἔννοιαν κοσμικοῦ τινος κράτους, ἀξιοῦντος πανταχοῦ καὶ πάντοτε καὶ παρὰ πάντων ἀπόλυτον ὑπακοήν.

Παραλλήλως, ὅμως, πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην, συναντῶμεν ἐν τῇ Δύσει καὶ ἄλλην τινὰ κατεύθυνσιν, καθ' ἣν ἡ θρησκεία καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι πολῦτιμοι θεσμοί, οὐχὶ ὡς ὄργανον πρὸς πνευματικὴν ὑποταγὴν, ἀλλὰ ὡς μέσα χάριτος πρὸς πνευματικὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, κατεύθυνσιν ἀποσκοποῦσαν νὰ διατηρήσῃ τὴν οἰκουμενικὴν σημασίαν καὶ ἐλευθερίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ περισώσῃ τὸ γνήσιον περιεχόμενον τῆς πίστεως. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρώτην ἢ δευτέραν θεωρίαν καὶ κατεύθυνσιν ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος

Ῥώμης ἤσκει μόνον πρεσβεῖα τιμῆς ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι εἶχε ταῦτα οὐχὶ *jure divino* ὡς διάδοχος τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς σημασίας τῆς Ῥώμης, οὐσης παλαιᾶς πρωτεύουσας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἀναφερόμεναι ἀποφάσεις ἐξεδίδοντο οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Ῥώμης, ἀλλ' ἐλαμβάνοντο ἐν ταῖς Οἰκουμενικαῖς Συνόδοις, εἰς ἃς ὑπέκειτο καὶ δέον ὅπως ὑπόκειται οὗτος.

Αἱ δύο ὡς ἄνω τάσεις, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη φέρει ἔντονον κοσμικὸν χαρακτῆρα, ἡ δὲ δευτέρα ἐκφράζει τὸ γνήσιον πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, διήκουν δι' ὅλης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῆς Δύσεως, παρακαλῶσασαι, ἐν τῇ συγκρούσει αὐτῶν, τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς πορείαν καὶ ἀνάπτυξιν». Οἱ ὁπαδοὶ τῆς δευτέρας τάσεως διεξῆγον συστηματικὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς πρώτης τάσεως καὶ σταθερᾶς ἐπιδιώξεως τῆς Ῥώμης πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ παπικοῦ συστήματος. Κατὰ τὸν ἰβ' αἰῶνα διευτυπώθη ἐν τῇ Δύσει καὶ ἡ θεωρία τοῦ «*episcopalis*» καὶ «*conciliarismus*», ἥτις εὖρε πολλοὺς ὁπαδοὺς ἰδίᾳ ἐν Γαλλίᾳ, «*olivetines*, κηρυχθέντες ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Ἐκκλησίας «κατὰ τὴν κεφαλὴν (ἦτοι τὸν Πάπαν) καὶ κατὰ τὰ μέλη», ὑπεστήριζον, ὅτι οἱ Πάπαι δὲν πρέπει νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις τῶν κρατῶν, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ὅτι αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι εἶναι ἡ ἀνωτάτη νομοθετικὴ ἐξουσία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥ αἱ ἀποφάσεις εἶναι ὑποχρεωτικαὶ καὶ διὰ τὸν Πάπαν, ὅστις εἶναι ἀπλῆ ἐκτελεστικὴ καὶ κυβερνητικὴ κεφαλὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι δὲν εἶναι ἀπλοὶ ἀντιπρόσωποι καὶ πληρεξούσιοι (βικάριοι) τοῦ Πάπα, παρ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντες, ἀλλ' ὅτι ἔχουν τὴν ἐξουσίαν ταύτην δυνάμει ἀποστολικῆς συστάσεως καὶ εἶναι ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τῆς ἀρχιερωσύνης ἴσοι τῷ Πάπα, ὅστις εἶναι ἀπλῶς πρῶτος μεταξὺ ἴσων (*primus inter pares*) καὶ δύνανται συγκροτοῦντες Συνόδους νὰ διοικῶσι τὰς Ἐκκλησίας τῶν χωρῶν αὐτῶν, ἀνεξάρτητοι καὶ ἐπιβλεπόμενοι ἀπλῶς ὑπὸ τοῦ Πάπα». Οὕτως ἐξετάζονται ἐν συνεχείᾳ ὡς πρόδρομοι τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ ὁ Γαλλικανισμὸς, ὁ Ἰανсениσμὸς, ἡ Ἐκκλησία τῆς Οὐτρέχτης, ὁ Φεβρωνιανισμὸς, ὁ Ἰωσηφισμὸς καὶ διάφοροι φιλελεύθεροι θεολογικαὶ τάσεις.

Ἀκολουθεῖ τὸ δεύτερον κεφάλαιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξιστοροῦνται τὰ κατὰ τὴν Α' «ἐν Βατικανῷ Συνόδον» (σ. 38-56), δημοσιευομένου καὶ τοῦ κειμένου τῆς ληφθείσης τῇ 18 Ἰουλίου 1870 συνοδικῆς ἀποφάσεως α' περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀποστολικοῦ πρωτείου ἐν τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ, β' περὶ τῆς διηνεκοῦς συνεχείας τοῦ πρωτείου τοῦ Πέτρου παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ποντίφηξι, γ' περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ πρωτείου τοῦ Ῥωμαίου ποντίφηκος, καὶ δ' περὶ τῆς ἀλαθῆτου διδασκατικῆς ἐξουσίας τοῦ Ῥωμαίου ποντίφηκος». Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ ἐξιστορεῖται ἡ Παλαιοκαθολικὴ κίνησις ἐν Γερμανίᾳ (σ. 57-82), ἐν ἣ ἐξερράγη σφοδρῶς ἀντίδρασις, μὲ κέντρον τὸ Μόναχον, κατὰ τῶν νέων παπικῶν δογμάτων τῆς Α' Βατικανῆς Συνόδου, ἥτις ὠδήγησεν εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Βατικανὸν ἐπεδίωξε πάσῃ μηχανῇ τὴν ἐπιβολὴν τῶν συνοδικῶς δεδογμένων, φθάσαν μέχρις ἀφορισμοῦ τῶν ἀντιδρώντων καθηγητῶν τοῦ Μονάχου, οἵτινες ὅμως συγκροτήσαντες κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ 1871 ἐν Μονάχῳ γενικὴν συνέλευσιν, διεκήρυξαν ταῦτα: α) «Ὅτι πιστοὶ διατελοῦντες εἰς τὸ καθῆκον πάντων τῶν γνησίων καθολικῶν χριστιανῶν, ὅπως μὴ ἀποστῶσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας πίστεως καὶ ἀποκρούσῃσι πᾶσαν καινοτομίαν, ἐπιμένουσιν ἐν τῇ ἀπορρίψει τῶν δογμάτων τῆς Βατικανῆς Συνόδου β) Ἐπιμένουσιν ἐν τῇ ἐδράτῃ πεποιθήσει, ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Βατικανῷ Συνόδου εἶναι λίαν ἐπικίνδυνον διὰ τὴν Πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ ὅλος ἀσυμβίβαστος πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὰς διατάξεις τῶν Πολιτειῶν καὶ ὅτι διὰ τῆς παραδοχῆς αὐτῶν ἤθελον περιπέσει εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰ πολιτικὰ καθήκοντα καὶ τοὺς ἄλλους νόμους αὐτῶν. γ) Ἐπιτιμολοῦνται τὴν σιωπηρὰν μαρτυρίαν, ἣν αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ ἐπίσκοποι παρέχουσιν ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἀγῶνος τῶν Παλαιοκαθολικῶν, σπουδάζοντες ὅπως κολάσωσι τὸ καινοφανὲς καὶ ἀποτρόπαιον τῆς νέας διδασκαλίας. δ) Ἐποκρούσῃσι τὰς ἀπειλὰς τῶν ἐπισκόπων ὡς ἀδίκους καὶ τὰ μέτρα αὐτῶν

ὡς ἄκυρα, καθ' ὅσον ἀφωρίσθησαν πρόσωπα, οὐχὶ διότι παραδέχονται καὶ ἐπιδιώκουσι νὰ διαδώσωσι νέαν τινὰ διδασκαλίαν, ἀλλὰ διότι τηροῦσι τὴν παλαιὰν πίστιν, ὡς παρέλαβον αὐτὴν παρὰ τῶν γονέων καὶ διδασκάλων ἐν τε τῷ σχολείῳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τοιαῦτα ἐπιτίμια, ἐπιβληθέντα πρὸς προαγωγὴν ψευδῶν διδασκαλιῶν, εἶναι ἄδικα καὶ ἄκυρα, καὶ οὔτε οἱ πιστοὶ δύνανται διὰ τῶν ἐπιτιμιῶν τούτων νὰ ἀποβάλωσι τὸ ἑαυτῶν δικαίωμα, ὅπως μετέχωσι τῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπηγγελμένων μέσων τῆς χάριτος, οὔτε οἱ ἱερεῖς τὴν ἐξουσίαν, ὅπως οἰκονομῶσι ταῦτα. ε') Ἐλπίζουσιν ὅτι ὁ ἔκπραγξις ἀγῶν, ὑπὸ τὴν καθοδηγησιν τῆς Θείας Προνοίας, θὰ εἶναι τὸ μέσον τῆς προειδοποιήσεως καὶ πραγματοποιήσεως τῆς ἀπὸ πολλοῦ ποθομένης καὶ ἀναποφεύκτου καταστάσεως γνησίας μεταρρυθμίσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν τε τῷ πολιτεύματι καὶ τῷ βίῳ αὐτῆς, μεταρρυθμίσεως, ἐν ἧ οἱ πολιτισμένοι λαοί, Καθολικῆς Ὁμολογίας, μένοντες συνηρμοσμένοι ἐν τῷ σώματι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς μέλη αὐτῆς, ἀλλ' ἐλεύθεροι ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ ἀνόμου φιλαρχίας, θὰ δύνανται νὰ σχηματίξωσι καὶ νὰ διατυπώσῃ τὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν, συμφῶνως πρὸς τὴν ἰδιοσυστασίαν καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτῶν ἀποστολὴν καὶ ἐν ὁμοφρόνῳ πάντοτε ἐνεργείᾳ κλήρου καὶ λαοῦ... Οὕτω δέ, καὶ οὐχὶ διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Βατικανῷ Συνόδου, θὰ προσεγγίξωσιν εἰς τὸν ὕψιστον σκοπὸν τῆς τε χριστιανικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν νῦν κεχωρισμένων χριστιανῶν ὁμοπίστων, ἦν καὶ ἐπηγγέλματο ὁ Ἰδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας, εὐχονταὶ δὲ καὶ ἐπικαλοῦνται, μετὰ ὁσημέραι ἐπιτεινομένης δυνάμεως πόθου, ἀναρίθμητοι εὐσεβεῖς».

Ἐν συνεχείᾳ συνεκροτήθη τὸ πρῶτον συνέδριον τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἐν Μονάχῳ ἀπὸ 22-24 Σεπτεμβρίου 1871, «εἰς ὃ παρεκάθησαν 300 μέλη ἐκ Γερμανίας, Αὐστρίας, Ἐλβετίας, Ὁλλανδίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα δὲ τοῦ παρατηρητοῦ καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Ὁρθοδόξου Ῥωσικῆς καὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἱκανοὶ ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων τῆς Γερμανίας καὶ Ἐλβετίας... Ἀπαντες δὲ οἱ ἀντιπρόσωποι ὁμοφῶνως ἀπεδέχθησαν τὴν πίστιν, τὴν λατρείαν καὶ τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀπέρριψαν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Βατικανῷ Συνόδου, ἀνεγνώρισαν ὡς Ὁρθόδοξον τὴν ἐν Οὐτρέχτῃ Ἐκκλησίαν τῶν Ἰανсениστῶν ἢ παλαιῶν Καθολικῶν καὶ ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐνισχύσεως καὶ ἐξυψώσεως τοῦ κατωτέρου κλήρου, τῆς ἀντιμεταπίσεως τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ τῆς κατὰ μικρὸν συνεννοήσεως μετὰ τῆς Ἐπισκοπελιανῆς καὶ Προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας». Ἀναμφιβόλως τὸ συνέδριον τοῦτο, διὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐπίσημον καὶ συγκεκριμένην προσπάθειαν τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ὅπως ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Ἐκτοτε οἱ Παλαιοκαθολικοὶ δὲν ἀποτελοῦν πλέον μέρος τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μίαν ἰδιαίτην Ὁμολογίαν. Εὐθὺς ἅμα τῇ λήξει τοῦ συνεδρίου καὶ εἰς διάστημα ὀλίγων μηνῶν ἐσχηματίσθησαν πολλαὶ Παλαιοκαθολικαὶ κοινότητες, οὐ μόνον ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Αὐστρίᾳ». Μετὰ ἐν ἀκριβῶς ἔτος συνήλθεν ἐν Κολωνίᾳ τὸ δευτέρον συνέδριον τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ συνεζήτησε «περὶ διοργανώσεως τῆς ποιμαντορίας τῶν κοινότητων, περὶ ἐκλογῆς ἐπισκόπου, περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, περὶ τῆς θέσεως καὶ σχέσεων τῶν Παλαιοκαθολικῶν πρὸς τὰς πολιτικὰς Κυβερνήσεις καὶ περὶ διοργανώσεως τῶν συλλόγων». Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τοῦ τρίτου παλαιοκαθολικοῦ συνεδρίου, συνελθόντος ἐν Κωνσταντίᾳ ἀπὸ 12-14 Σεπτεμβρίου 1873, τοῦ τετάρτου παλαιοκαθολικοῦ συνεδρίου, συνελθόντος ἐν Ἀμβούργῳ τῇ 6 Σεπτεμβρίου 1874, καὶ τέλος περὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου τῆς Παλαιοκαθολικῆς κινήσεως ἐν Γερμανίᾳ (σ. 76-82). Ἐπιτεταὶ τὸ τέταρτον κεφάλαιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξιστορεῖται «ἡ Παλαιοκαθολικὴ κίνησις ἐν Ἐλβετίᾳ, Αὐστρίᾳ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις» (σ. 83-102), ἐν αἷς ἠκολούθηθη περίπου ἡ αὐτὴ καὶ ἐν Γερμανίᾳ διδασκαλία καὶ ὀργάνωσις τῶν παλαιοκαθολικῶν κοινότητων, καίτοι δὲν ἔλειψαν μικραὶ τινες διαφοραὶ καὶ ἀποκλίσεις ἰδίως περὶ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τινὰς ἐκκλησιαστικὰς μεταρρυθμίσεις.

Ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ ὁ σ. ἐξετάζει τὴν «διάσκεψιν—δήλωσιν τῆς Οὐτρέχτης» τῆς 24 Σεπτεμβρίου 1889 (σ. 103-108). «Τῆς διασκέψεως μετέσχον πέντε ἐπίσκοποι, ἦτοι ὁ Οὐτρέχτης Heykamp, ὁ Χάαρλεμ Pinkel, ὁ Ντέβεντερ Diependaal, ὁ Βόννης Reinkens καὶ ὁ Βέρνης Herzog, ἐπίσης παλαιοκαθολικοὶ τινες θεολόγοι καὶ ἄλλοι ἀντιπρόσωποι τῶν Παλαιοκαθολικῶν Ὀλλανδίας, Γερμανίας καὶ Ἑλβετίας. Τὸ σπουδαιότερον θέμα, ὅπερ ἐτίθετο ἐνώπιον τῆς Διασκέψεως, ἦτο, τὸ τοῦ καθορισμοῦ τῶν δογματικῶν, κανονικῶν καὶ ὀργανωτικῶν βάσεων τῆς μεταξὺ τῶν Παλαιοκαθολικῶν Ἐκκλησιῶν ἐνόητος. Αἱ ἀρχαὶ τῆς κανονικῆς καὶ ὀργανωτικῆς ἐνόητος διευτυπώθησαν εἰς τὰ τρία ἀκόλουθα σημεῖα, ἦτοι ὅπως: α) Συσταθῆ Σύνοδος ἐκ τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἐπισκόπων τῶν διαφόρων χωρῶν πρὸς ἀμοιβαίαν ἀνταλλαγὴν σκέψεων καὶ ἀπόψεων. Οὐδεμία Ἐκκλησία ὀφείλῃ ἢ δύναται νὰ ἔχη δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης. Οὐδεὶς χειροτονῆται εἰς ἐπίσκοπον ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως πάντων τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἐπισκόπων καὶ ἄνευ ἀποδοχῆς ἀπὸ μέρους τοῦ ὑποψηφίου τῆς «Δηλώσεως τῆς Οὐτρέχτης». β) Συγκαλῆται κατὰ διετίαν διεθνῆς Παλαιοκαθολικῶν συνέδριον, καὶ γ) ἐκδοθῆ ἔγγραφον, διαλαμβάνον τὰς δογματικὰς καὶ κανονικὰς ἀρχάς, πρὸς ἃς θὰ ὄσι δεδεδεσμευμένοι ἅπαντες οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, γνωστὸν ὡς «Δήλωσις τῆς Οὐτρέχτης» καὶ ἀποτελοῦν τὴν θεμελιώδη δογματικὴν βάσιν καὶ οἰοεὶ τὸ συμβολικὸν κείμενον τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ἀπαρτίζεται ἐξ ἑκτῶ ἀθροῦν.

Καὶ εἰς μὲν τὰ ἕξ πρῶτα, ἀναλύονται αἱ θέσεις τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἐναντι α) τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ὡς αὕτη διευτυπώθη ἐν τοῖς οἰκουμενικοῖς συμβόλοις καὶ ἐν τοῖς γενικῶς ἀνεγνωρισμένοις δογματικοῖς ὅροις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας τῆς πρώτης χιλιετηρίδος, β) τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ τοῦ 1870 περὶ τοῦ ἀλαθῆτου καὶ τοῦ καθολικοῦ ἐπισκοπάτου τοῦ Πάπα Ῥώμης, γ) τῆς δηλώσεως τοῦ Πάπα Πίου τοῦ Θ' «Περὶ ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου», δ) διαφόρων ἀποφάσεων, ἀπολυθεισῶν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, οἷαι αἱ βοῦλλαι Unigenitus, Autorem Fidei, ὁ Σύλλαβος τοῦ 1864 καὶ ἄλλαι, ε) τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου, καὶ στ) τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας. Τὰ δὲ δύο τελευταῖα, ζ' καὶ η', ἐκφράζουσι τὴν ἐπιδίωξιν, ὅτι αἱ προσάθειαι τῶν θεολόγων, ὅπως ἐπιτύχωσι τὴν συμφωνίαν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν διαφορὰς, ἐμφαινόμεναι οὐχὶ ἐν τῇ πολεμικῇ, ἀλλ' ἐν τῇ δικαίᾳ ἐξετάσει τῶν ὑπαρχουσῶν διαφορῶν, ὡς ἀπαιτεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, θὰ στεφθῶσι ποτε ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ ὅτι ἡ πιστὴ τήρησις τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ἀποσκορακίζομένης πάσης ὑπεισελήθουσης ἐξ ἀνθρωπίνης αἰτίας πλάνης καὶ καταχρήσεως, ἀποτελεῖ τὸ ἄριστον ἐγγέφυον ἐπιτυχίας ἐν τῇ κατὰ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας πάλῃ.

Ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ ἐξετάζεται «ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ ὀργανώσις παρὰ τοῖς Παλαιοκαθολικοῖς» (σ. 109-114). «Ἡ οὐσία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως τῶν Παλαιοκαθολικῶν προβάλλει ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον μορφήν: Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως παρὰ τοῖς Παλαιοκαθολικοῖς εὐρίσκειται ἡ Σύνοδος, συγκαλουμένη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Συνοδικῆς Ἀντιπροσωπείας κατ' ἔτος τὴν Κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς ἢ ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ καὶ εἰς ἄλλον χρόνον. Τὴν Σύνοδον ἀποτελοῦν τῶσα κληρικὰ μέλη (ἐπίσκοπος μετὰ τῶν μελῶν τῆς Συνοδικῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ πάντων τῶν κληρικῶν), ὅσον καὶ λαϊκὰ μέλη (ἀντιπρόσωποι τῶν κοινοτήτων). Πάντες οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι, ἐμφανιζόμενοι εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς Συνόδου ὀφείλουσι νὰ παρουσιάζουσι ἰδιαιτέρως πληρεξούσια γράμματα, τὰ ὅποια παρέχονται αὐτοῖς ὑπὸ τῆς Συνοδικῆς Ἀντιπροσωπείας. Αἱ συνεδριάσεις τῆς Συνόδου γίνονται ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐπισκόπου, καὶ ἐν περιπτώσει χηρείας τῆς ἐπισκοπικῆς ἑδρας τοῦ προσωρινῶς διοικοῦντος τὴν ἐπαρχίαν ἢ ἐν ἀνάγκῃ ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἰδιαιτέρου προσώπου, ἐκλεγομένου ὑπὸ τῆς Συνοδικῆς Ἀντιπροσωπείας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τοῦ προέδρου... Δεύτερον δὲ ὄργανον

ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως εἶναι ἡ Ἐπαρχιακὴ Διοίκησις ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἴσταται ὁ ἐπίσκοπος, ἔχων ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ ὅλας τὰς ὑποχρεώσεις, ἃς τὸ κοινὸν δικαίον ἀναγνωρίζει εἰς τὸν ἐπίσκοπον, τούτέστι πρὸ παντὸς τὸ δικαίωμα τῆς ὑπάτης ποιμαντορίας καὶ διδασκαλίας: « Ἄνευ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ οὐδεὶς δύναται νὰ διορισθῇ κατηχητῆς καὶ κήρυξ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει τὸ δικαίωμα ἐπιλύσεως ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ζητημάτων ἀφορώντων εἰς τὴν πίστιν καὶ τὸ ἦθος, ὡς καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀπαγορεύειν τὰ συγγράμματα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπιβλαβῆ τόσον διὰ τὴν πίστιν, ὅσον καὶ διὰ τὸ ἦθος». Ὁ ἐπίσκοπος περαιτέρω, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, «ἔχει ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ χειροτονεῖν, μόνος οὗτος δύναται νὰ καθιστᾷ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, νὰ καθαγιάζῃ ναοὺς, μύρον» κλπ. Ὁ ἐπίσκοπος τέλος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ ἔχει καὶ τὴν ἀνωτάτην δικαστικὴν ἐξουσίαν. Οὗτος δύναται, ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς πταίσαντας κληρικούς, νὰ ἐπιβάλῃ πάσας τὰς ποινάς, πλὴν τῆς καθαιρέσεως, ἐπιβαλλομένης ἀποφάσει μόνου τῆς Συνόδου. Μόνος αὐτὸς δύναται νὰ διορίξῃ πρὸς ἐξέτασιν τῶν παραπτωμάτων τῶν Κληρικῶν ἰδιαιτέρους ἀνακριτάς, νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν πορείαν τοῦ ἔργου αὐτῶν κτλ.

Τοποθετήσαντες οὕτως ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἐπαρχιακῆς Διοικήσεως τὸν ἐπίσκοπον, συγκεντρώσαντες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν οἱ Παλαιοκαθολικοὶ, δὲν ἀποκλείουσι καθ' ὅλοκληρίαν ἐκ τῆς διοικήσεως καὶ τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν τῇ δεδομένῃ περιπτώσει ἐμφαίνεται πρὸ παντὸς ἐν αὐτῇ τῇ ἐκλογῇ τοῦ ἐπισκόπου, γινομένη παρὰ τοῖς Παλαιοκαθολικοῖς ὑπὸ τῆς Συνόδου, ἧτις ὑπὸ τῆς ἐπαρχιακῆς συνελύσεως τοῦ κλήρου καὶ τῶν λαϊκῶν ἀντιπροσώπων τῶν κοινοτήτων, ἐκ καταλόγου ἱερέων, ὁ ὁποῖος καθορίζεται ὑπὸ τῆς Συνοδικῆς Ἀντιπροσωπείας... Ὁ ἐκλεγείς ἐπίσκοπος ὀφείλει νὰ χειροτονηθῇ ὑφ' ἐνὸς ἢ καὶ περισσοτέρων ἐπισκόπων, συνήθως ὑπὸ τριῶν. Ὡς γλῶσσα τῶν εὐχῶν τῆς χειροτονίας χρησιμοποιεῖται ἡ λατινικὴ, καὶ ἕκαστος τῶν μετασχόντων τῆς χειροτονίας ἐπισκόπων ἐπιτίθησι ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ ὑποψηφίου. Ἐξ ἐτέρου ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν τῇ διοικήσει, κατὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντίᾳ (1873) συνεδρίου εἰς τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς ἐκκλησιαστικὴν ὀργάνωσιν ἐκδηλοῦται περαιτέρω ἐν τῇ συνεργασίᾳ αὐτῶν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου, ἡ ὁποία παρέχεται ἐν τῷ διοικητικῷ αὐτοῦ ἔργῳ ὑπὸ τῆς Συνοδικῆς Ἀντιπροσωπείας, θεσμοῦ ὑπομιμνήσκοντος τὸ συμβούλιον τῶν γερόντων, ὅπερ ὑπῆρχε παρ' ἑκάστῳ ἐπισκόπῳ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ. Τὸν θεσμὸν τοῦτον, παρεκτός τοῦ προέδρου ἐπισκόπου, ἀποτελοῦσι τέσσαρα ὑπὸ τῆς Συνόδου ἐκλεγόμενα κληρικὰ πρόσωπα καὶ πέντε λαϊκὰ, ἐκ τῶν ὁποίων δύο κληρικὰ καὶ τρία λαϊκὰ θεωροῦνται «τακτικὰ» μέλη τῆς Συνοδικῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ πάντοτε παρακάθηνται ἐν τῇ τελευταίᾳ, τὰ δὲ λοιπὰ κληρικὰ καὶ λαϊκὰ μέλη τῆς Συνοδικῆς Ἀντιπροσωπείας καλοῦνται «ἐκτακτα» μέλη καὶ προσκαλοῦνται εἰς αὐτὴν μόνου ἐξ ἰδιαιτέρας σημασίας περιπτώσεως... Τέλος τὴν τρίτην καὶ κατωτέραν βαθμίδα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἀποτελεῖ ἡ Κοινότης, περιλαμβάνουσα τὰ σύνολον τῶν κατοικίων ὀρισεμένης περιοχῆς. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς ἴσταται ὁ πρεσβύτερος, ὡς κεκτημένος τὴν ἀποστολικὴν ἐξουσίαν τοῦ κηρύττειν τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦ προσφέρειν τὴν ἱερὰν θυσίαν, τοῦ παρέχειν τὴν μυστηριακὴν χάριν καὶ ἐν γένει μεριμᾶν περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν τῶν πεπιστευμένων αὐτῷ. Ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἱερέως εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Κοινότητος μετέχουσι καὶ οἱ λαϊκοί, οἱ ὁποῖοι συνιστοῦν δύο κοινοτικά ὄργανα διοικήσεως, τὸ Κοινοτικὸν Συμβούλιον καὶ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν».

Ἐν τῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ ἐξετάζεται ἡ «λατρεία—λειτουργία παρὰ τοῖς Παλαιοκαθολικοῖς» (σ. 115-120). Ὁ σ. ἐν ἀρχῇ διαπιστοῖ, ὅτι «οἱ ναοὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, κατὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὸν διάκοσμον, οὐδὲν ὀλίγον διαφέρουσι τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν καὶ προτεσταντικῶν ναῶν. Ὑπάρχουσι καὶ ἐν αὐτοῖς καθίσματα διὰ τοὺς ἐκκλησιαζομένους, οἱ συνήθεις χοροὶ ὑψηλὰ ἐν τῷ ναῷ, τὸ σύνθηδες ὄργανον καὶ τὰ λοιπὰ. Αἱ ἱερὰ αὐτῶν ἀκολουθίαι πλησιάζουσι πλείτερον πρὸς τὰς τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ διαφορὰ αὐ-

τῶν συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν, ἥτις παρὰ τοῖς Παλαιοκαθολικοῖς εἶναι ἡ ἔθνικὴ, καὶ εἰς παράλειψιν εὐχῶν τινων μᾶλλον δευτερευούσης σημασίας.

Παρὰ τοῖς Παλαιοκαθολικοῖς ὑπάρχουσι τρεῖς, ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων, βᾶσιν ὅμως ἔχουσαι τὸ τελετουργικὸν τυπικὸν τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, λειτουργίαι: Ἡ Ὀλλανδική, ἐκτενεστέρα καὶ συντηρητικωτέρα, ἡ Ἑλβετικὴ, ἀρχαιοτέρα καὶ πλέον ριζοσπαστικὴ, καὶ ἡ Γερμανικὴ, ἡ ὁποία μὲ ἐλαφρὰς ἀλλαγὰς χρησιμοποιεῖται ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Τσεχοσλοβακίᾳ. Οἱ Παλαιοκαθολικοὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας χρησιμοποιοῦν ἐπίσης τὸν Ῥωμαιοκαθολικὸν τύπον τῆς λειτουργίας, ἐν μεταφράσει εἰς τὴν ὀμιλουμένην αὐτῶν γλῶσσαν, παραλείποντες τὸ Filioque ἐκ τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως. Οἱ Πολωνοὶ Παλαιοκαθολικοὶ τῆς Ἀμερικῆς χρησιμοποιοῦν τὴν ἀγγλικὴν, εἰς τὴν λειτουργίαν ὅμως τὴν πολωνικὴν γλῶσσαν. Αἱ ὡς ἄνω μνημονευθεῖσαι λειτουργίαι ἔχουσι τὰ ἀκόλουθα κοινὰ χαρακτηριστικά: Χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν τέλεσιν αὐτῶν ἡ ἔθνικὴ γλῶσσα, παραλείπεται τὸ Filioque, ἀπαγγέλλονται μεγαλοφώνως αἱ εὐχαί. Ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ μέρος μόνον τῆς θείας λειτουργίας τελεῖται σιωπηλῶς, καθ' ὃν χρόνον ὁ λαὸς ψάλλει ὕμνους. Παραλείπεται τὸ μνημόσυνον τοῦ Πάπα». Ἐπακολουθεῖ ἀνάλυσις τῶν τριῶν παλαιοκαθολικῶν λειτουργιῶν καὶ σύγκρισις πρὸς ἀλλήλας.

Ἐν τῷ δγδὲ κεφαλαίῳ, τῷ ἐπιγραφομένῳ «οἱ Παλαιοκαθολικοὶ σήμερον» (σ. 121-123), παρέχεται ἀμυδρά τις εἰκὼν τῆς σημερινῆς καταστάσεως τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ, παρεχομένων τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ βιβλιοκρισίᾳ ἡμῶν στατιστικῶν στοιχείων. Ἐν δὲ τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ ἐξιστοροῦνται «αἱ σχέσεις Παλαιοκαθολικῶν καὶ Ὀρθοδόξων» (σ. 124-156). Ἐν ἀρχῇ ὁ σ. παρατηρεῖ: «Οἱ Παλαιοκαθολικοὶ, ἀποκηρύξαντες τὸ θεσπισθὲν ἐν τῇ ἐν Βατικανῷ Συνόδῳ τοῦ 1870 δόγμα περὶ τοῦ ἀλαθῆτου τοῦ Πάπα καὶ ἀποσπασθέντες, ὡς ἐκ τούτου, ἐκ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐζήτησαν ἀπ' ἀρχῆς τὴν προσέγγισιν καὶ δὴ τὴν ἔνωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς ἡμετέρας Ὀρθοδόξου κατ' Ἀνατολὰς Ἐκκλησίας, ἥτις διεφύλαξε, κατὰ τὴν πεποιθῆσιν τῶν κορυφαίων αὐτῶν ἡγετῶν, ἀναλλοίωτον τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀδαιρέτου, μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν διαδοχὴν τῆς ἱεραρχικῆς χάριτος, συγκροτήσαντες τὰ πρῶτα αὐτῶν συνέδρια ἐν Μονάχῳ (1871), ἐν Κολωνίᾳ (1872) καὶ ἐν Κωνσταντίᾳ (1873), εἰς ἃ κληθέντες παρέστησαν καὶ Ὀρθόδοξοι θεολόγοι.

Οὕτως ἐν τῷ συγκληθέντι ἐν Μονάχῳ καὶ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1871 πρῶτῳ αὐτῶν συνεδρίῳ, ἐν ᾧ ἐψηφίσθησαν διάφορα ἄρθρα τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὴν ὀργάνωσιν αὐτῶν προγράμματος, οἱ Παλαιοκαθολικοὶ, ἐν τῷ τρίτῳ ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἄρθρων τούτων, διεκλήρυντον ἐπισήμως τὰ ἀκόλουθα: «Ἐλπίζομεν εἰς τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολικῆς καὶ Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας, ὧν ὁ χωρισμὸς ἐγένετο ἄνευ ἀποχρώντων λόγων καὶ στηρίζεται οὐχὶ ἐπὶ ἀσυμβιβάστων δογματικῶν διαφορῶν. Προσδοκῶμεν, ὅπως διὰ τῶν ἐπιδιωκόμενων διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ προσηγομένου χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ μεταρρυθμίσεων, συνεννοηθῶμεν κατὰ μικρὸν μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Ἐπισκοπιανῶν Ἐκκλησιῶν».

Ἐπίσης καὶ εἰς τὰ συγκληθέντα ἐν Κολωνίᾳ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872 καὶ ἐν Κωνσταντίᾳ τῷ 1873 συνέδρια ἐγένετο καὶ αὐθις λόγος περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀπεφασίσθη δὲ, σὺν ἄλλοις, ἡ σύστασις ἐιδικῶν Ἐπιτροπῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία, ἐδρεύουσα ἐν Μονάχῳ, ὀφείλει, ἕνα διερευνηθῆναι τὰς σχέσεις τῶν Παλαιοκαθολικῶν πρὸς τὴν κατ' Ἀνατολὰς Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ δὲ ἑτέρα, ἐδρεύουσα ἐν Βόννῃ, ὀφείλει ἕνα μελετῆσαι ἐιδικῶς τὰς σχέσεις πρὸς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως, τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ἀγγλίας κ.λ.π. Ἐνῶ δὲ εἰς τὰ εἰρημένα συνέδρια ὡς ἐν παρόδῳ ἐγένετο μόνον λόγος περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὰ συγκληθέντα ἐν Βόννῃ, κατὰ τὰ ἔτη 1874 καὶ 1875, δύο ἐνωτικὰ συνέδρια ἐγένοντο μακρὰ καὶ σπουδαῖα συζητήσεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Εἰς τὰ δύο ταῦτα ἐνωτικὰ συνέδρια, τὰ ὁποῖα δικαίως θεωροῦνται ὡς κατέχοντα, μετὰ τὰς ἐνωτικὰς ἀποπειράς τοῦ

προγενεστέροιο μεσαίωρος, μίαν τῶν πρώτων θέσεων ἐν ταῖς προσπαθεῖαις πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, λίαν δὲ προσφυῶς ἐξακριβώθησαν ὡς καὶ ὠδῖνες διὰ τὴν μετέπειτα γέννησιν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως», ἐτέθησαν αἱ πρώται σοβαραὶ βάσεις διὰ τὴν προσέγγισιν μεταξὺ Παλαιοκαθολικῶν καὶ Ὀρθοδόξων, ὧν ἡ ἱστορία τῶν σχέσεων δύναται νὰ διαιρεθῆ εἰς τρεῖς περιόδους, ἥτις α) εἰς τὰ ἐνωτικὰ συνέδρια τῆς Βόννης (1874 καὶ 1875), β) εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τῆς Πιερουπόλεως καὶ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ῥότερδαμ, καὶ γ) εἰς τὴν ἐν ἔτει 1931 συγκληθεῖσαν ἐν Βόννῃ συνδιάσκεψιν μεταξὺ Παλαιοκαθολικῶν καὶ Ὀρθοδόξων». Τὰ τρία ταῦτα ἐξετάζονται ἐν συνεχείᾳ. Ἀλλὰ τὸ τιμῆμα τοῦτο, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν ἀρχῇ, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ σ. ἐν τῇ «Θεολογία» 36 (1965) 7-37, ἐνθα καὶ παραπέμπομεν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν μελέτην «Ὀρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμός», Ἀθῆναι 1966. Ἐν τέλει ὁ σ. παρατηρεῖ, ὅτι καὶ ἀνακώπουσαι δυσχέρεια δὲν πρέπει ἀσφαλῶς νὰ προκαλῶσιν ἀμφιβολίας καὶ δισταγμούς, ἀλλὰ τοῦναντίον πρέπει νὰ ζωογονῶσι καὶ νὰ ἐνθαρρύνωσι τὰς εὐγενεῖς προσπαθεῖαις διὰ τὴν προσέγγισιν καὶ τὴν πλήρη καὶ εὐκρινῆ ἔνωσιν. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται: α) ὅτι ἐνεκα τῆς ἐνακοσαστοῦς περιόδου τοῦ χωρισμοῦ τῆς Δυτικῆς ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐζημιώθη ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ἡ κοινὴ γλῶσσα, πολλὰ δὲ ζητήματα σαφῆ διὰ τὴν μίαν πλευρὰν, ἀπαιτοῦν διεξοδικὴν ἐπιστάσιαν καὶ μελέτην τῶν ἰδιορρυθμιῶν αὐτῆς ὑπὸ τῆς ἄλλης, καὶ β) ὅτι τὰ μεγάλα ἔργα δὲν συμπληροῦνται ἐν βραχεῖ χρόνῳ, οὔτε καὶ παρασκευάζονται εὐκόλως, προχειρῶς καὶ ἀταλαιπώρως, ἀλλ' ἀπαιτοῦν μακράν, μελετημένην προετοιμασίαν... Τὸ μέλλον βεβαίως εὐρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνος γνωρίζει τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἀρχιερατικῆς Αὐτοῦ προσευχῆς «ἵνα πάντες ἔν ὧσι». Καὶ ἡ ὥραία αὕτη ἡμέρα ὀφείλει νὰ ἔλθῃ. Ὁ ἄττον ἢ βράδιον θὰ ἔλθῃ. Πρέπει νὰ ἐργασθῶμεν διὰ νὰ ἔλθῃ. Ἐν τούτῳ συνίσταται ἡ πίστις ἡμῶν. Εἰς τοῦτο πρέπει νὰ κατατείνωσιν αἱ προσπάθειαι πάντων».

Ἡ ὅλη μελέτη καταλείπεται διὰ τοῦ καὶ ἐν τῇ «Θεολογία» 36 (1965) δημοσιευθέντος «παραρτήματος» (σ. 157-187), ἐν τῷ ὁποίῳ δημοσιεύονται α) ἡ ἐν Οὐτρέχτῃ δῆλωσις τῶν ἐπισκόπων τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, β) ἡ ἐκθεσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐπιτροπῆς Πιερουπόλεως πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας, γ) ἡ γνώμη τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐπιτροπῆς Ῥοττερδάμης ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἐκθέσεως τῆς Ἐπιτροπῆς Πιερουπόλεως, δ) αἱ ἀποκρίσεις τῆς Ἐπιτροπῆς Πιερουπόλεως εἰς τὴν γνώμην τῆς Ἐπιτροπῆς Ῥοττερδάμης, καὶ ε) ἡ ἀπάντησις τῆς τελευταίας εἰς τὴν διαγνώμην τῆς Ἐπιτροπῆς Πιερουπόλεως. Ἐν ταῖς καμμένοις τούτοις ἐξετάζονται κυρίως τὰ θέματα: Filioque, θεία Εὐχαριστία, Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, Παλαιοκαθολικαὶ χειροτονίαι καὶ Λειτουργία.

Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῆς παρουσίας λίαν ἐνδιαφερούσης μελέτης τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου, ἦν συνιστώμεν πρὸς μελέτην ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων, καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν μελλόντων νὰ μετάσχωσι τοῦ θεολογικοῦ μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν διαλόγου, ἅτε διακρινομένην ἐπὶ νηφαλικῇ κρίσει καὶ ἀκραιφνῶς ὀρθοδόξῳ φρονήματι, χαίροντες διότι ὁ προπαρασκευαζόμενος ὀρθόδοξος θεολογικὸς διάλογος μετὰ τῶν ἑτεροδόξων ἀποκτᾷ εἰδικὰς μονογραφίας, τοῦθ' ὅπερ θεωροῦμεν ὡς *conditio sine qua non* διὰ τὴν ἐναρξιν αὐτοῦ, καὶ εὐχόμενοι ὅπως τὰς ὀλίγας δημοσιευθείσας προπαρασκευαστικὰς τοῦ διαλόγου μελέτας ἀκολουθήσωσι καὶ ἄλλαι ὑπὸ ὀρθοδόξων θεολόγων.

ΙΩ. ΚΑΡΜΙΡΗΣ

Ἱερομονάχου Ἀθανασίου Μ. Γιέβτιτς, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὸν Ἱερὸν Χρυσόστομον, Ἀθῆναι 1967, σελ. 224, σχ. 80ν.

Εἶναι λίαν εὐχάριστον τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν ὁσημέραι ὀγκουμένην ἐκκλησιολογικὴν φιλολογίαν προστίθενται ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς σοβαραὶ συμβολαὶ, οἷα

καὶ ἡ ἀνωτέρω τοῦ Ὁρθοδόξου Σέρβου Ἱερομονάχου π. Ἀθανασίου Μ. Γιέβτιτς, ἥτις ὑπεβλήθη ὡς ἐναίσιμος ἐπὶ διδασκαλία διατριβῆ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὁ σ. ἀντλεῖ τὴν ἐκκλησιολογικὴν διδασκαλίαν ἐκ τε τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν ὁμιλιῶν τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ἔχει δ' ὅμως λάβει ὑπὸ ψφιν καὶ συγχρόνως ἐκκλησιολογικὰς καὶ ἄλλας σχετικὰς μελέτας, πρὸ πάντων Ἑλληνῶν, Σέρβων καὶ Ῥώσων Ὁρθοδόξων θεολόγων. Διαιρεῖ δὲ τὴν διατριβὴν του εἰς τρία κεφάλαια, ὧν προτάσσεται ἐκτενὴς εἰσαγωγή καὶ ἐπιτάσσεται ἐπιλόγος.

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (σ. 11-23) ὁ σ. ἀναπτύσσει «τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον: Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί», τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ὡς «τὸ κέντρον καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Παύλου». Ἡ ἀνάπτυξις ἐδράζεται κυρίως ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, οὕτως παρατίθενται πολλά σχετικὰ χωρία, διότι οὗτος θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ σ. ὡς «ὁ καλλίτερος ἐρμηνευτὴς καὶ ὁ ἀξιώτερος μαθητὴς τοῦ Παύλου». Ὁ σ. φρονεῖ ὀρθῶς, ὅτι, ἐὰν «τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον» εἶναι ἀποκάλυψις καὶ φανέρωσις τοῦ «μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ», ἐν τούτῳ καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ «μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον». Διότι τὸ προαιώνιον μυστήριον τοῦ Θεοῦ τῷ ὄντι ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ ἀκριβέστερον ὡς Ἐκκλησία. Διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως αὐτοῦ ὁ Κύριος, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, «Ἐκκλησίας σάρκα ἀνέλαβε» καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐποίησε σῶμα ἑαυτοῦ» (σ. 18). «Τοιοιτοτρόπως ἐν τῇ θεανθρωπίνῃ ὑποστάσει τοῦ Χριστοῦ ἤδη ἐνυπάρχει καὶ ἡ Ἐκκλησία ὡς θεανθρώπινον σῶμα αὐτοῦ... Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ Χριστός, ὡς Θεάνθρωπος, εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ θεανθρωπίνῳ πληρώματι αὐτῆς» (σ. 19).

Εἶτα τὸ πρῶτον κεφάλαιον ἐπιγράφεται «ἡ οἰκονομία τῆς χάριτος τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ὡς μυστήριον τοῦ Χριστοῦ» (σ. 25-48). Ἐν αὐτῷ ὁ σ., ἀκολουθῶν κυρίως τὰς πρὸς Ἐφεσίους καὶ Κολοσσαεῖς ἐπιστολάς, παρουσιάζει τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Παύλου περὶ τῆς πρὸ τῶν αἰῶνων προορισθείσης οἰκονομίας τῆς χάριτος τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐκδηλοῦται διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἐκκλησία, ἐξαιρῶν τὴν τριαδοκεντρικότητα τῆς Ἐκκλησιολογίας τοῦ Παύλου. Πρὸς τοῦτο ὁ σ., ἀναχωρῶν ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆ 1, 3-14 ὕμνου τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Τριαδικὸν Θεόν, παρέχει ἡμῖν μιαν ἐξιολογωτάτην θεώρησιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς «οἰκονομία τῆς χάριτος» τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, καθοριζομένης τῆς ἰδίας συμμετοχῆς ἢ «συντελείας» ἐκάστου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ μάλιστα τοῦ δευτέρου, καθ' ὅσον «μόνος ὁ Υἱὸς αὐτουργὸς ἐγένετο τῆς σωτηρίας ἡμῶν καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸ πᾶν ἐγένετο» (Ἰω. Χρυσόστομος). Ὅθεν «ἡ οἰκονομία εἶναι ὅλη ἐκ τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Χριστῷ, «ἐν τῷ Ἠγαπημένῳ». Ἀλλ' «ὁ Θεὸς ἀνέλαβε τὴν σάρκα τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς μέλος ταύτης τῆς Ἐκκλησίας, ὡς σύσσωμος τοῦ Χριστοῦ καὶ μέλος τοῦ Θεανθρώπου, γένηται «μέτοχος Χριστοῦ» καὶ «κοινωνὸς τοῦ Χριστοῦ», «κοινωνὸς θείας φύσεως». Τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται καὶ πραγματοποιεῖται μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ σώματι τοῦ Θεανθρώπου... Τοιοιτοτρόπως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πραγματοποιεῖται καὶ ἐκπληροῦται «ἡ φιλόνητος οἰκονομία τῆς χάριτος» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ὅλων τῶν δημιουργημάτων, πρὸ παντὸς δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ προσφιλεστάτου πλάσματος αὐτοῦ. Καὶ ἡ οἰκονομία αὕτη εἶναι τὸ «μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰῶνων ἐν τῷ Θεῷ». Ἡ αἰώνιος οἰκονομία τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς «μεγάλης οἰκίας» αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ» καὶ ἐν ταῦτῷ Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Τριάδος» (σ. 46, 48).

Τὸ δευτέρον κεφάλαιον, ἐπιγράφομενον «ὁ Θεάνθρωπος Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία» (σ. 49-140), ἐξαιρεῖ τὸν καθ' ἑξοχὴν χριστοκεντρικὸν χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησιολογίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἐν αὐτῷ, ἀναχωρῶν ὁ σ. ἀπὸ τῆς πίστεως, ὅτι «ὄλον τὸ τῆς Ἐκκλησίας μυστήριον ἐνυπάρχει ἐν τῷ «μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ», δευκνύει, ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς χάριτος ἐπραγματοποιήθη διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως, τῆς σταυρώσεως, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος, ἦτοι διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Χριστῷ ὡς Θεανθρώπῳ, καθ' ὅ

δσον, κατὰ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Χρυσόστομον, ἐν τῷ Θεανθρώπῳ περιέχεται ὅλον τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀναληφθεῖσα ἀνθρωπίνη φύσις ἐγένετο φύσις τῆς Ἐκκλησίας, διότι ὁ Χριστὸς εἶναι συγχρόνως καὶ κεφαλὴ καὶ ἀπαρχὴ τοῦ σώματος αὐτῆς, (ἀεπὶ καὶ ὁ Κύριος ἀπὸ τῆς μάζης καὶ τοῦ φυράματος τούτου ἦν) (Χρυσόστομος). Καὶ κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ εἶναι «πᾶσα ἡ Ἐκκλησία». Οἱ δὲ χριστιανοὶ εἶναι μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ «σύσσωμοι» Χριστοῦ. Ἐν συνεχείᾳ ἐκτίθεται ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου, τῆς καθόδου εἰς τὸν Ἄδην, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, ἐκ πάντων δὲ τούτων συνάγεται τὸ συμπέρασμα, «ὅτι αἱ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ θεῖαι «οἰκονομίαι», δηλ. ἡ ἐνσάρκωσις, ἡ ἀπολύτρωσις, ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἀνάληψις, ἀποτελοῦσι τὰ ζῶντα θεμέλια καὶ κυριολεκτικῶς τὴν ὑπόστασιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς σῶμα τοῦ Θεανθρώπου, ἔλαβε μὲν τὴν ὑπόστασιν τῆς ἐν τῷ ἐνσαρκωθέντι Χριστῷ, ὡς τῆ κεφαλῇ καὶ ἀπαρχῇ αὐτῆς, διὰ δὲ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν τῷ σταυρῷ θυσίας καὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπελυτρώθησαν, ἀνεστήθησαν καὶ ἐσώθησαν δυνάμει πάντα τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ πάντων τῶν αἰώνων καὶ εἰσῆχθησαν διὰ τῆς ἀναλήψεως μετὰ τῶν ἀγγέλων εἰς τὴν ἀνακεφαλαίωσιν τῶν πάντων ἐν τῷ Χριστῷ. Ὁ χριστοκεντρισμὸς, καὶ ἀκριβῶς ὁ σωτηριολογικὸς τοιοῦτος, ἐξαίρετα ἰδιαιτέρως διὰ τούτων τῶν ἀληθειῶν ἐν τῇ Ἐκκλησιολογίᾳ τοῦ Ἀπ. Παύλου» (σ. 80).

Εἶτα ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ τοῦ παρόντος κεφαλαίου παρίσταται «ἡ Ἐκκλησία ὡς σῶμα τοῦ Χριστοῦ», τοῦ σ. ὀρθῶς πιστεύοντος ὅτι ὁ Παῦλιος οὗτος ὅρος ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς Ἐκκλησιολογίας τοῦ Ἀποστόλου ἢ αὐτὴν ταύτην τὴν Ἐκκλησιολογίαν ἐν τῇ στενοτέρᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ. Ἐν ἀρχῇ ὁ σ. διαπιστοῖ, ὅτι «αὕτη ἡ ἐν τῷ Χριστῷ ἀποκατασταθεῖσα καὶ ἐνοποιηθεῖσα ἀνθρωπίνη φύσις καὶ ἠνωμένη μετὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου (ἡ ἀσυγχύτως καὶ ἀχωρίστως) ἔνωσις τῆς Καλιχθόνος) εἶναι ὄντως ἡ φύσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὕτη αὕτη ἡ Ἐκκλησία» (σ. 83). Ἀφοῦ δὲ ἀκολουθῶς ὁμιλεῖ περὶ τῶν ὀνομάτων τῆς Ἐκκλησίας παρὰ τῷ Παύλῳ: «γεώργιον», «οἰκοδομή», «ναός», «ἐλάια», «παρθένος», «νύμφη», «λαὸς τοῦ Θεοῦ» καὶ «πλήρωμα», ἐνδιατρίβει ἐιδικῶς περὶ τὸ περισσότερο χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τοῦ Παύλου ὄνομα «ἐξάμα». Ἐπι τοῦ τελευταίου τούτου ὁ ὑποψήφιός ρίπτει εὐλόγως τὸ κέντρον τοῦ βάρους καὶ ἀναπτύσσει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ λίαν ἐπιτυχῶς, τονίζων ὅτι τοῦτο «ἀποτελεῖ τὴν πλήρη Ἐκκλησιολογίαν» (σ. 123).

Ἐπειτα ἡ δευτέρα παράγραφος τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἐπιγραφομένη «ἡ κοινωνία τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ», ἥτις ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς προηγουμένης διδασκαλίας περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ ἢ μᾶλλον ἀποκορύφωσιν αὐτῆς καὶ περιέχει εὐχαριστιακὴν τινα Ἐκκλησιολογίαν. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ σ. ὑποστηρίζει, ὅτι, «ὅπως ὁ Κύριος εἶναι εἷς καὶ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ καὶ δὲν δύναται νὰ διαιρεθῇ, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ θεία Εὐχαριστία ἐναῖνται μυστικῶς ἐν τῷ ἐνὶ σώματι αὐτοῦ καὶ δὲν δύναται νὰ νοηθῶσιν ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων. Ἡ φύσις αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι εὐχαριστιακὴ καὶ ἡ Εὐχαριστία εἶναι μυστήριον αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας. Σῶμα Χριστοῦ εἶναι καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Εὐχαριστία, τοῦτο δὲ ἐν Χριστῷ εἶναι ἐν: «τὸ σῶμα τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, τὸ θεῖα ἐκεῖνη φύσει ὁμιλήσαν» (Χρυσόστομος). Ὁ Χριστὸς «σῶμα ἡμῶν, τ.ε. τὴν Ἐκκλησίαν, ἑαυτοῦ ἐποίησε, σῶμα ἡμῶν τὸ ἑαυτοῦ μετέδωκε», λέγει ὁ Χρυσόστομος» (125). «Ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι ἡ καρδιά τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ζωὴ αὐτῆς, ἡ πηγὴ τῆς ἐνότητος αὐτῆς μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐνότητος τῶν μελῶν αὐτῆς ἐν τῷ ἐνὶ σώματι τοῦ Χριστοῦ» (σ. 130). Καὶ καταλήγει ὁ σ. τονίζων ὅτι «ἐν τῇ θεῇ Εὐχαριστίᾳ, ὡς «κοινωνία τοῦ σώματος καὶ αἵματος» τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, ἔχομεν πλήρη καὶ ὁλοκληρωμένην ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῶν μελῶν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἦτοι τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ εἶναι ἡ Ἐκκλησία, γίνονται διὰ τῆς κοι-

ωνίας τοῦ «ένος ἄρτου» ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ σύσσωμα τῷ Χριστῷ καὶ συνεπῶς σύσσωμα ἀλλήλοις, δηλ. ἐν σώμα μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μετ' ἀλλήλων. «Οἱ πολλοὶ» γίνονται «ἐν σώμα», «εἰς Χριστὸς» (σ. 140).

Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ (σ. 141-210) γίνεται λόγος περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, ἐξαίρομένου οὕτω καὶ τοῦ πνευματολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἐκκλησιολογίας. Εἰδικώτερον ἐν αὐτῷ τονίζεται, ὅτι ὅπως ἀπεστάλη ὁ Υἱός, οὕτως ἀπεστάλη κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐγένινεν ἡ θεία ψυχὴ τοῦ θεανθρωπίνου τούτου σώματος, ἐν ᾧ ἔκτοτε ἀεὶ παραμένει, καὶ αὐτὸ δι' ἑαυτοῦ ζωοποιεῖ καὶ ἐμπνέει, βαπτίζει καὶ ἀνακαινίζει καὶ ἀγιάζει τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διαιρεῖ ὡσαύτως τὰ χαρίσματα, οἰκοδομεῖ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὁδηγεῖ αὐτήν. Ἐν συνεχείᾳ ἐκτίθεται ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ βαπτισματι καὶ τοῖς λοιποῖς μυστηρίοις, καὶ γενικώτερον διαγράφεται τὸ ὅλον ἔργον αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ διαμένον μονίμως, ἀναδεικνύει αὐτὴν Ἐκκλησίαν τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀκολουθῶς δὲ ἐξετάζεται ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου περὶ τῆς ὁρθῆς πίστεως καὶ τῶν ἀληθῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας, τ.ἐ. περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀληθείᾳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ. Ἰδίως ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ παραγράφῳ ἐκτίθησιν ὁ σ. τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Χρυσόστομου περὶ τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἐξαίρων τὴν ἐκδήλωσιν αὐτῆς διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι «ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκάστου μέλους αὐτῆς εἶναι ζωὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ διὰ τῶν τῆς χάριτος ἀρετῶν. Ἡ ζωὴ αὕτη ἐκπηγάζει ἀπὸ τῆς θείας Κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ μεταδίδεται εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (σ. 210). Τέλος ἡ ὅλη διατριβὴ κατὰλειπται δι' ἐπιλόγου (σ. 211-216), ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκτίθενται συντόμως τὰ πορίσματα αὐτῆς.

Τοιοῦτον εἶναι, ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ, τὸ περιεχόμενον τῆς διατριβῆς τοῦ π. Ἀθανασίου Μ. Γιάβριτς, «ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὸν Ἱερὸν Χρυσόστομον». Ἡ ὅλη ἐργασία διακρίνεται ἐπὶ θεολογικῇ ἐμβριθείᾳ καὶ θερμότητι πίστεως μετ' ἀγάπης πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ σ., ἐρευνήσας ἐξαντλητικῶς τὰς πηγὰς του, κατέληξεν εἰς ὁρθὰ συμπεράσματα καὶ εἰς ἐπιτυχῆ διατύπωσιν ἱκανῶν ἐκκλησιολογικῶν δογμάτων. Τοιοῦτοτρόπως κατάρθρωσε νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν νεωτέραν Ὀρθόδοξον Θεολογίαν πολυτιμότητῃν ἀπὸ τῶν πηγῶν συμβολὴν εἰς τὸ ἀποκείμενον αὐτῇ ἔργον τῆς διατυπώσεως ὁλοκληρωμένης καὶ γνησίας Ὀρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας.

ΙΩ. ΚΑΡΜΙΡΗΣ

Arnold E. Loen, Säkularisation. Von der wahren Voraussetzung und angeblichen Gottlosigkeit der Wissenschaft. München 1965. Σελ. 228.

Ὁ Arnold E. Loen ἦτο ἀρχικῶς μηχανικός, ἐν συνεχείᾳ ἐσπούδασε μαθηματικά, ἐγένετο διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας ἐν Leiden καὶ τελικῶς ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τῆς συστηματικῆς Θεολογίας τοῦ Karl Barth. Σήμερον κατέχει ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Οὐτρέχτης τὴν ἔδραν τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας. Ἐν τῇ νεανικῇ του ἡδὴ ἡλικίᾳ ὡς φοιτητῆς ἠσχολήθη ἐντατικῶς μετὰ τοὺς ὅρους τῆς δυνατέτητος μιᾶς Θεολογίας ὡς ἐπιστήμης, ἵνα οὕτω δύνηται νὰ ὑποστηρίξῃ κριτικῶς τὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως. Δεῖγμα τῶν προσπαθειῶν του αὐτῶν ἀποτελεῖ ἡ διατριβὴ του «Φιλοσοφία καὶ πραγματικότητα, Εἰσαγωγή εἰς μίαν ἐρευνάν τῆς πίστεως» (Philosophie und Wirklichkeit. Einführung in eine Untersuchung des Glaubens. 1929). Περισπούδαστον μετὰ τῶν ἄλλων τυγχάνει τὸ ἔργον του «Ἡ σταθερὰ βάση» (Der feste Grund 1946), κατ' ὅτι ἐν αὐτῷ ἐρικαινίζει τὴν κατεύθυνσιν μιᾶς καινῆς φιλοσοφίας, τουτέστιν ἐπιχειρεῖ νὰ παρουσιάσῃ τὴν προσπάθειαν ἐνὸς καινοῦ ταυ-

ταχρόνου προσανατολισμοῦ εἰς τὸ θέμα τῆς ἀκριβεῦς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

Ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ του «Säkularisation» ὁ A. Loen διαπραγματεύεται τὸ ὅλως ἐπίκαιρον θέμα τῆς ἐκκοσμικεύσεως. Ἐκκοσμικεῖσις (Säkularisation) κατὰ τὸν A. Loen εἶναι ἡ ἱστορικὴ πρόοδος ἐν ᾗ ἀποθεοῦται ὁ κόσμος. Διὰ τοῦ παρόντος ὀρισμοῦ τῆς ἐκκοσμικεύσεως ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐννοεῖ ὅτι ὁ Θεὸς ὑπῆρχεν ἐν δεδομένῳ χρόνῳ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἀργότερον ὑπεχώρησεν, ἀλλ' ὅτι ὁ κόσμος ἀποθεοῦται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σκέψει. Οὕτως εἰπεῖν ὁ ἀνθρώπος εἶχε συνειδητοποιήσει ἐν ἑαυτῷ ὅτι ζῆ ἐν ἐνὶ κόσμῳ, οὐτινος ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις ὑπεδείκνυε τὸν Θεὸν καὶ ἐν ᾧ ἔδρα ἀμέσως ὁ Θεός. Σήμερον ὅμως ἡ ἀντίληψις αὐτῆ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διαίρεσεως, κατασκευῆς καὶ περὶ ἀμέσου ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἔχει ἐξαφανισθῆ. Ἀναχωρῶν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ὁ συγγραφεὺς καὶ ἐπιθυμῶν νὰ διαπραγματευθῆ τὸ θέμα τῆς ἐκκοσμικεύσεως πραγματικῶς θέτει τὰς ἐξῆς ἐρωτήσεις: Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Θεὸς ὑπεχώρησεν ἀπὸ τὸν κόσμον; Ἡ συνεχίζει ὁ Θεὸς νὰ εἶναι παρὼν ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς καὶ προγενεστέρας, ὥστε νὰ δυνάμεθα ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διαρθρώσει τοῦ κόσμου καὶ ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ εἰσέτι νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἄμεσον ἐν τῷ κόσμῳ ἐνέργειαν Αὐτοῦ; Ἡ ἐκκοσμικεῖσις ἀσχολεῖται οὕτω μὲ τὴν ἐρώτησιν, ποῖος εἶναι ὁ Θεὸς ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἡ ἀνθρωπίνη συνειδῆσις θέλει ν' ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ κόσμου, θεοποιούσα τὸν κόσμον. Εἶναι ὁ Θεὸς ἐκεῖνος ὁ πραγματικὸς Θεός, ὁ Πατὴρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Εἶναι ὁ Θεὸς ὅστις ὁμιλεῖ πρὸς ἡμᾶς ἐν τῇ Π. καὶ Κ. Διαθήκῃ; Δύνανται ἡ ἐκκοσμικεῖσις ὡς πρόβλημα νὰ ἀσχολῆται περὶ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν τῆς Βίβλου; Ἐὰν ὄχι τότε ἡ ἐκκοσμικεῖσις ὡς πρόβλημα θὰ εἶχεν ὡς ἀντικείμενον τῆς ἑνα πλαστὸν Θεὸν καὶ ὁ πραγματικὸς Θεὸς θὰ εἶχε μίαν τελείως διαφορετικὴν σχέσιν καὶ συνάρτησιν μετὰ τοῦ κόσμου ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποῖαν προϋποθέτει ἡ ἐκκοσμικεῖσις. Ἀναφερόμενος ὁ συγγραφεὺς ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἐτυμολογικὴν παραγωγὴν τῆς λέξεως Säkularisation ὡς παραγομένης ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως Saeculum=αἰών, ὀρίζει τὴν ἐκκοσμικεῖσιν ἐν βιβλικῇ ἐννοίᾳ διὰ τοῦ χωρίου Ρωμ. 12,2 «... συνηματίζεσθαι τῷ αἰῶνι τοῦτ'...». Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐκκοσμικεύσεως, ὡς μιᾶς ἱστορικῆς προόδου, ὁ A. Loen θέτει τὴν ἐρώτησιν ἐὰν δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ἐκκοσμικεύσεως τῆς βίβλου, ἐξετάζοντες αὐτὴν ὡς ἐξειλισσομένην ἱστορικὴν πραγματικότητα. Φυσικῶς ἡ ἱστοριοκρατία (Historismus) περικλείει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, τὸν Θεὸν δὲ ὡς μεταβατικὴν ἀλήθειαν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἐν προκειμένῳ κατὰ τὸν Loen, μόνον ἐν ψυχολογικῇ ἐννοίᾳ, τοῦτέστιν ὡς τὸ ἀποτέλεσμα ἐνὸς θρησκευτικοῦ σχεδίου. Ἡ ἐκκοσμικεῖσις ὅμως αὕτη ἔχει τὰς θεολογικὰς τῆς συνεπέας καὶ εἶναι ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ μίᾳ ἱστορικῇ καὶ ψυχολογικῇ ἀμχανία. Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς τὸν R. Bultmann καὶ τὴν γνωστὴν θεωρίαν του περὶ τῆς ἀπομυθεύσεως τῆς βίβλου (Entmythisierung).

Ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ θεματός του ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ διὰ τῶν πλουσίων παραγράφων του τὴν ἐξῆς σειράν. 1) Ἐκκοσμικεῖσις τῆς κοσμικῆς εἰκόνας. 2) Ἐκκοσμικεῖσις τῆς βιολογικῆς εἰκόνας τοῦ κόσμου. 3) Ἐκκοσμικεῖσις ἐκ ψυχολογικῆς ἐπόψεως. 4) Ἐκκοσμικεῖσις ἐξ ἱστορικῆς ἐπόψεως. 5) Ἐκκοσμικεῖσις ἐκ φιλοσοφικῆς ἐπόψεως καὶ 6) ἡ ἐκκοσμικεῖσις ἐκ θεολογικῆς ἐπόψεως. Σκοπεύων ὁ συγγραφεὺς ν' ἀποδείξῃ τὸ ἀβέβητον μιᾶς πραγματικῆς ἐκκοσμικεύσεως τῆς κοσμικῆς καὶ βιολογικῆς εἰκόνας τοῦ κόσμου, μᾶς παρέχει ἐν τοῖς πλαισίοις τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς (ἀστρονομία καὶ χημεία) καὶ τῆς βιολογίας τὴν ἐν προκειμένῳ ἱστορικὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης. Ἐν πρώτοις ἀναφέρεται εἰς τὴν παράστασιν τῆς μεσαιωνικῆς εἰκόνας τοῦ κόσμου, ὡς αὕτη περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου καὶ τῶν σχολαστικῶν (τάξις ὁμοκέντρων σφαιρῶν), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ καταστήσῃ σαφῆ τὴν ἀντίθεσιν τῆς συγχρόνου ἀστρονομικῆς θεωρίας περὶ τοῦ κόσμου, ὡς ἀποτελέσματος μιᾶς ἐκρήξεως. Πρὸς κατανόησιν τῆς θεωρίας τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου προτάσσεται μίᾳ ἀνάπτυξις τῆς ἀριστοτελείου εἰκόνας τοῦ κόσμου. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη

δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ πραγματικότης (Wirklichkeit) ἀλλὰ μόνον πραγματοποίησις (Verwirklichung), ἥτοι μία κατευθυνομένη δυναμικότης. Ἡ κατευθυσὶς καὶ τὸ τέλος τῆς δυναμικότητος ταύτης κεῖται ἐκτὸς τοῦ κόσμου τούτου. Εἶναι ὁ Θεὸς καὶ μόνον ὁ Θεὸς εἶναι πραγματικότης καὶ ἡ καθαρὰ ἐνέργεια. Ἡ μετάβασις μεταξύ τῶν δύο τούτων θεωριῶν, ἥτοι τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς συγχρόνου, καλύπτεται ὑπὸ μιᾶς ἱστορικῆς προόδου, ἥτις καθίσταται εὐκόλως καταληπτή. Ἐν προκειμένῳ ὁ συγγραφεὺς θέτει σοβαρὰς ἐρωτήσεις: Εἶναι αὕτη ἡ ἱστορικὴ πρόοδος ἐν γεγονόσι, ὅπερ προῆλθεν ἐκ μιᾶς ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος τῆς ἱστορίας; Εἶναι ἴσως εἰς τύπος διαλεκτικῆς ἐξελίξεως, φυσικῶς οὐχὶ ἐν τῇ ἰδεαλιστικῇ ἐννοίᾳ τοῦ Hegel ἢ ἐν τῇ ἱστορικῇ ὕλιστικῇ ἐννοίᾳ τοῦ Marx, ἀλλ' ἐν θετικῇ ἐννοίᾳ, ὡς ἀποτέλεσμα ἐνὸς προοδευτικοῦ ὀρθολογισμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως; Καὶ ἐὰν εἶναι μία ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότης, διατί ἐνεφανίσθη τόσον ἀργὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ; Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς μᾶς παρουσιάζει μιαν εἰσαγωγὴν εἰς τὰς βιολογικὰς θεωρίας, ἀναπτύσσων κατ' ἀρχὴν τὴν θεωρίαν τοῦ Linné († 1750), ὅτι τὰ ὄντα διατηροῦσι τὴν ἰδίαν μορφήν, ἣν ἔλαβον ἐν τῇ δημιουργίᾳ. Ἡ βιολογικὴ αὕτη εἰκὼν τοῦ κόσμου κατεστράφη διὰ τῆς γνωστῆς θεωρίας τοῦ Δαρβίνου, περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ὄντων.

Τὰς δύο ἀναφερομένας εἰσαγωγὰς εἰς τὴν μαθηματικὴν φυσικὴν καὶ βιολογίαν ἀκολουθεῖ μία παράγραφος ἐπιγραφομένη «πραγματικότης», ἐν ἧ ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἐννοίαν τῆς πραγματικότητος, ἥτις κατ' αὐτὸν παραμένει ἐν αἴτημα (Postulat) τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας. Τὸ αἴτημα τοῦτο διαδραματίζει διὰ τὴν σύγχρονον σκέψιν τὸν ῥόλον τῆς πραγματικότητος. Ὁ συλλογισμὸς ὅμως οὗτος εἶναι πολὺ ἀρνητικὸς καὶ πρέπει νὰ ὑφίσταται τι τὸ θετικόν. Ἡ θετικὴ αὕτη ἀλήθεια διὰ τὸν Loeb εἶναι ἡ ἐνόησις τοῦ Θεοῦ, οὕτως εἰπεῖν ἡ ἐνόησις ἥτις ἐκφράζεται ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας. Ἡ ἐνόησις αὕτη ἀποτελεῖ τὴν συνισταμένην πασῶν τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν. Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ἁρμονίαν τῆς τελειώσεως καὶ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Ἡ «ἀποθέωσις» τοῦ κόσμου παραμένει ἐν τῇ τελικῇ τῆς ἀναλύσεως κατὰ τὸν συγγραφέα ἐν Contradictio in Terminis. Οὕτω, καταλήγει ὁ συγγραφεὺς, πιθανῶς ὑπάρχει μία ἐκκοσμίκευσις ὡς ἀποθέωσις τοῦ κόσμου ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σκέψει, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν μιαν τοιαύτην ἐκκοσμίκευσιν ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης τῆς ψυχολογίας. Αὕτη δύναται νὰ ἐξετασθῇ κατὰ τὸν συγγραφέα ἐπὶ τῇ βάσει δύο ἀρχῶν. Πρῶτον ὅτι ἡ ψυχολογία δὲν εὐρίσκεται ἐν σταθερᾷ ὁδῷ καὶ δεύτερον ὅτι ἡ δυνατότης τῆς ψυχολογίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀναλόγου τοποθετήσεως αὐτῆς· ἥτοι εἴτε ἐν τῇ «πραγματικότητι» εἴτε ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ὑπάρξεως. Μετὰ πολὺ διάστημα χρόνου ἠδυνήθη νὰ ὀρίσῃ ἡ ψυχολογία ἐν τῷ 19 αἰῶνι τὸ ἀντικείμενόν της, τοὔτεστι περὶ τίνος ὁμιλεῖ: ἥτοι περὶ τῆς ἀνθρωπίνου συνειδήσεως (Bewusstsein). Ἡ ἀναζήτησις ὅμως αὕτη τῆς ψυχολογίας εἶναι συνδεδεμένη μετὰ πολλῶν δυσκολιῶν, καθ' ὅτι ἡ σκέψις καὶ τὰ συναίσθηματά τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ παρατηρηθῶσιν ἀκριβῶς. Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τῆς ψυχολογίας εἶναι συνδεδεμένη μετὰ μιᾶς ὄντολογίας, ἥτις συνίσταται εἰς τὸν διαχωρισμὸν ὕλης καὶ συνειδήσεως (Materie und Bewusstsein). Σήμερον ἡ ψυχολογία ἀσχολεῖται μὲ τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης συναίσθησεως, μὲ τὸ ὑποσυνειδητόν. Ἐν τῷ βάθει ὅμως τούτῳ ἀποχωρεῖ ἡ ὄντολογικὴ βᾶσις μετὰ τῆς ὕλης καὶ οὕτω καταστρέφεται ἡ προσωπικότης. Ἡ γνώσις αὕτη τοῦ ὑποσυνειδήτου παραμένει ἐν χαλαρῇ καταστάσει. Μετὰ βαθεῖαν διείσδυσιν εἰς τὴν ἕλην πρόοδον καὶ τὰς τάσεις τῆς ψυχολογίας φθάνει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ψυχολογία δὲν ἔχει σταθερὰν κατευθυσιν καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ βεβαίως ἐν ἀρνητικὸν κριτήριον διὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς. Αὕτη δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἑνιαίαν κατεύθυνσιν. Εὐρίσκεται ἐν τῷ σταδίῳ τῆς προσπαθείας καὶ ἕνεκα τούτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατέχη τὴν θέσιν μιᾶς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμης (Fachwissenschaft).

Ἀξιόλογος εἶναι ἡ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας ἀναφερομένη εἰσαγωγή

τοῦ συγγραφέως καὶ ὁ διαλεκτικὸς τρόπος τῆς σκέψεώς του πρὸς ἀπόδειξιν μιᾶς φαινομενικῆς καὶ οὐχὶ οὐσιαστικῆς ἐκκοσμικεύσεως τῆς ἱστορίας. Ἡ Ἀποκάλυψις ἀποτελεῖ διὰ τὸν Loen τὴν κυρίως ἱστορίαν. Ὁ Θεὸς δρᾷ χρονικῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἡ δὲ αἰωνιότης του δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸν χρόνον καὶ δὲν ἀπωθεῖ τὰ ἐν τῷ χρόνῳ γεγονότα. Τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τῆς τελειώσεως, πραγματοποιεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ Θεὸς δωρίζει εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον ἐλευθερίαν, τὴν ὅποιαν καὶ σέβεται. Τὸ πρόβλημα ὅμως, ὅπερ ἀνακύπτει ἐνταῦθα εἶναι πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς ἱστορίας τῆς λυτρώσεως (Heilsgeschichte) πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν, οὕτως εἰπεῖν ἡ σχέσις τῆς ἐλευθερίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν. Μετὰ πολλὰς προσπάθειάς ὁ συγγραφεὺς ἐπιτυγχάνει νὰ δώσῃ ἕνα ὄρισμὸν τῆς ἱστορίας: Ἱστορία εἶναι τὸ δι' ἡμᾶς ὑπαρξικῶς ὀρισθὲν γεγονός, ὡς ἐνόητος καὶ ὡς ὄλον. Ὡς ὑπαρξικῶς ὀρισθὲν γεγονός ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς πᾶν ὅ,τι ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ὑπαρξίν μας ἔναντι τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐν τῇ ἀποκαλύψει Του ὁμιλεῖ πρὸς ἡμᾶς καὶ καλεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπαρξίν.

Τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐκκοσμικεύσεως ἐν τῇ παρουσίᾳ φιλοσοφία ἐρευνᾷ ὁ Loen ἐν τῷ χώρῳ τῶν δύο φιλοσοφικῶν κινήσεων τοῦ θετικισμοῦ (Neopositivismus) καὶ τῆς ὑπαρξικῆς φιλοσοφίας. (Existenzphilosophie). Τὰς δύο αὐτὰς κινήσεις θεωρεῖ ὡς σκοποῦς, οἰτινες ἐνεργοῦσι κατ' ἰδιαιτέρον τρόπον. Ὁ θετικισμὸς μάχεται κατὰ τῶν ἰδίων του τῶν προϋποθέσεων καὶ διὰ τοῦτο ἀπωθεῖται ὑπὸ τῆς διαλεκτικῆς ἀντιφάσεως. Ἡ κατανόησις τοῦ θετικισμοῦ καθίσταται διὰ τὸν Loen ἀδύνατος, καθ' ὅσον βασιζέται ἐπὶ ἐσφαλμένων προϋποθέσεων, ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν λογικὴν τῶν προτάσεων, ἥτις ἀποτελεῖ μιαν ἀναγωγὴν εἰς τὸ ὑπ' αὐτῆς προϋποθεθέν. Ἡ ὑπαρξικὴ φιλοσοφία δὲν ἔχει κατὰ τὸν Loen ἀνάγκην ἐκκοσμικεύσεως, διότι ὁ σκοπὸς τῆς περιέχει τὴν δυνατότητα ἀληθοῦς ἐπεξεργασίας. Τοῦτο δὲ διότι πρῶτον ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ἡ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίν ὑφισταμένη, εἶναι ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ συγκεκριμένη ἀποκάλυψις καὶ δευτέρον διότι ἡ ἀληθῆς δράσις τῆς ὑπαρξικῆς φιλοσοφίας κινεῖται ἐν τῷ χώρῳ τοῦ ὑπάρχειν, τουτέστι ἐν τῷ θείῳ ἔργῳ τῆς λυτρώσεως. Οὕτως ὡς ἀναζητούσα αὕτη τὴν ὑπαρξικὴν ἀλήθειαν τῆς λυτρώσεως εἶναι φιλοσοφία καὶ συγχρόνως θεολογία.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ βιβλίου του ἀφιερῶι ὁ συγγραφεὺς εἰς μιαν πιστὴν παρουσίαν τῆς ἐκκοσμικεύσεως ἐν τῇ θεολογίᾳ τῆς Δύσεως. Ἐκκοσμικευσις ἐν θεολογικῇ ἐννοίᾳ καλεῖται κατὰ τὸν Loen ἡ προσαρμογὴ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, ὅπερ ἀντιτίθεται πρὸς τὸ θεῖον ἔργον τῆς σωτηρίας. Ὡς πρῶτον πρόβλημα ἐξετάζεται ἡ σχέσις «χρόνου» καὶ «αἰωνιότητος». Ὁ Θεὸς ἀπεκαλύφθη ἐν τῷ Λόγῳ Του. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Ὁ Λόγος ἐν τῇ ἐνεργείᾳ Του ἀποτελεῖ τὸ παρόν, τουτέστι τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ κινεῖται ἐλευθέρως ἐν τῇ ἱστορίᾳ, χωρὶς νὰ ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἀντιθέτως καθιστᾷ τὴν ἱστορίαν ἱστορίαν τοῦ Λόγου. Ὁ συγγραφεὺς ἐνταῦθα παραπέμπει εἰς τὸν K. Barth, καθ' ὃν ἡ ἱστορία προϋποθέτει τὴν ἐλευθερίαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁ Loen ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐκκοσμικεύσεως ἐν τῇ θεολογίᾳ καὶ περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ Εὐαγγελίου καὶ συγχρόνου ἀνθρώπου ἐξετάζει τὸ θέμα του ὑπὸ τέσσαρας ἐπόψεως. 1) Τὸ Εὐαγγέλιον δὲν ἔχει διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον οὐδεμίαν σημασίαν, διότι οὗτος σκέπτεται δι' ἄλλων κατηγοριῶν. 2) Τὸ πρόγραμμα τῆς ἀπομυθεύσεως κατὰ τὸν R. Bultmann. 3) Ἀθηναῖος Χριστιανισμὸς κατὰ τὸν D. D. Bonhoeffer. 4) Ὁ Θεὸς ὡς αὐτοῦπαρξίς καὶ αἰτία τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως κατὰ τὸν P. Tillich. Ἡ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια τῆς πίστεως εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Οὗτος εἶναι τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν τριῶν Του ἀξιωματίων. Ἡ ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια τῆς πίστεως εἶναι ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη ἐμφανίζεται διὰ τῆς ὑπαρξικῆς συμμετοχῆς ἐν τῷ Λόγῳ (Κολ. 1,16), διὰ τῆς ὑπαρξικῆς συμμετοχῆς ἐν τῷ Ἀγίῳ Πνεύματι καὶ διὰ τῆς συμμετοχῆς ἐν τῇ πίστει.

Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ Του παρέχει οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς

θεολόγους ἀλλὰ εἰς πάντα ἄνθρωπον τοῦ πνεύματος ἐν πανόραμα τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν ἐπιστημῶν, θέτων σοβαρὰ προβλήματα καὶ ἐρευνῶν αὐτὰς κριτικῶς. Τὸ ἔκδηλον διαλεκτικὸν καὶ κριτικὸν πνεῦμα τοῦ ἐπιφανοῦς ἐπιστήμονος τῆς ἐποχῆς μας συνδυάζεται μετὰ τῆς βαθείας του γνώσεως καὶ ἐπιστημονικῆς καταρτίσεως εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὰ προβλήματα τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν.

Νικολίτσα Δημ. Γεωργοπούλου

A. M. Hunter: The Gospel according to John (The Cambridge Bible Commentary on the New English Bible) Cambridge at the University Press. 1965. pp. IX+205.

Τὸ ἐν λόγῳ ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἀποτελεῖ μίαν προσπάθειαν —ὡς καὶ ὀλόκληρος ἡ σειρὰ— σκοποῦσαν εἰς τὴν παροχὴν εἰς τὸν ἀναγνώστην— θεολόγον ἢ μὴ — τῶν Εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλουστεράν μορφήν. Τοῦτο ὁμως οὐδόλως βλάπτει τὸν ἐπιστημονικὸν τοῦ Βιβλίου σκοπὸν. Τοῦναντίον μάλιστα, ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται εἰσαγωγικῶς μὲ τὰ προβλήματα, ἅτινα συνδέονται μὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον καὶ προσάγει ἐπιχειρήματα πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν θέσεών του. Ἡ προσπάθειά του στρέφεται περίξ τῶν προβλημάτων τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς γλώσσης αὐτοῦ, τῆς ταξινομήσεως τῆς ὕλης, τῆς σχέσεώς του πρὸς τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, τῆς ἱστορικότητος αὐτοῦ, τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν ἀναγνώστων του. Ὁ συγγραφεὺς δέχεται ὡς τόπον προελεύσεως τοῦ Εὐαγγελίου τὴν Ἔφεσον, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν περὶ αὐτοῦ ἀρχαιοτάτην μαρτυρίαν (Εἰρηναῖος) καὶ ὡς χρόνον συγγραφῆς του τὸ 80 μ.Χ. ἴσως δὲ καὶ ἐνωρίτερον. Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς τοὺς Συνοπτικοὺς καὶ ἰδίως τὸν Μάρκον καὶ Λουκᾶν, ὁ συγγραφεὺς δέχεται τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἰωάννου ἔναντι τούτων, ἀποδίδων τὰ κοινὰ μεταξὺ αὐτῶν σημεῖα εἰς κοινήν προφορικὴν παράδοσιν, ἐξ ἧς ἀντλοῦν οὔτοι καὶ διασκευάζουν τὴν ὕλην ἀναλόγως τοῦ σκοποῦ τῶν ἑκαστος. Ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀξιολογίαν ὁ συγγραφεὺς συμμεριζόμενος τὰς γνώμας ἄλλων ἐρευνητῶν (T. W. Manson) δέχεται, ὅτι ὁ Ἰωάννης γνωρίζει μίαν παράδοσιν τῆς δράσεως τοῦ Ἰησοῦ ἀνεξάρτητον αὐτῆς τῶν Συνοπτικῶν, ἥτις φέρει ἐκδηλὰ χαρακτηριστικὰ μαρτυροῦντα τὴν Παλαιστίνειον προέλευσιν τοῦ συγγραφεῖς (ἰδίως τῆς Νοτίου Παλαιστίνης), καὶ ἡ ὁποία εἰς τινὰ σημεῖα εἶναι ἀνωτέρα τῆς Συνοπτικῆς τοιαύτης (σ. 5-6).

Τὸ σημεῖον ὁμως, εἰς ὃ ὁ συγγραφεὺς πρωτοτυπεῖ εἶναι ἡ προσπάθειά του νὰ δώσῃ μίαν ἀπάντησιν εἰς τὸ πολὺπλοκον πρόβλημα τῆς ἰδεολογικῆς ἐντάξεως τοῦ Εὐαγγελίου. Κατὰ καιροὺς ὑπεστηρίχθησαν διάφοροι θεωρίαι ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν ἢ θρησκευτικῶν ρευμάτων τῆς πρὸ αὐτοῦ ἢ τῆς συγχρόνου αὐτῷ ἐποχῆς. Οὕτως ἐξελήφθη τὸ εὐαγγέλιον ὡς διατελοῦν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φιλοσοφικῶς σκέπτεσθαι τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως (20 π.Χ.-50 μ.Χ.), ἢ τῶν μυστικῶν συγγραφῶν (ἐρμητικῶν) τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἢ καὶ τῶν περὶ Θεοῦ διδασκαλιῶν τῆς Π.Δ. καὶ τοῦ βραδυτέρου Ἰουδαϊσμοῦ. Ὁ συγγραφεὺς προβάλλει ὡς θιασώτης τῆς Ἰουδαϊκῆς προελεύσεως τοῦ Εὐαγγελίου, ἐνισχύεται δὲ εἰς τὴν θέσιν του αὐτῆν καὶ ἐκ τῶν μεταξὺ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης, ἰδίᾳ τοῦ Ἐγχειριδίου τῆς Ἡιερραρχίας, ὑπαρχουσῶν σχέσεων, ἰδιαίτερας τῶν ἀντιθέσεων φωτὸς-σκότους, ἀληθείας-ψεύδους, πνεύματος-σαρκός. Βεβαίως ἡ περὶ λόγου διδασκαλία τοῦ προλόγου τοῦ Εὐαγγελίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἀνήκῃ εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἄλλωστε αὐτὸ εἶναι ἐπὶ τὸν ἄλλον λόγῳ τῆς παραμονῆς τοῦ συγγραφεῖς εἰς τὴν Ἔφεσον. Ὅ,τι ὁμως ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ ὁ Hunter εἶναι, ὅτι ἡ Θεολογία τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι Ἰουδαϊκῆς καὶ δὴ Παλαιστινείου προελεύσεως. Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν πρὸς τὴν

γνώμην τοῦ συγγραφέως ἀντλοῦντες ἐπιχειρήματα καὶ ἐκ τῆς στενῆς σχέσεως, ἥτις ὑφίσταται μεταξύ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἐνὸς ἄλλου ἔργου τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, τῆς Διαθήκης, δῆλον ὅτι, τῶν 12 Πατριαρχῶν, ἥτις οὐ μόνον ἰδεολογικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον ἐμφανίζει ἀλλὰ καὶ ἐκπλήσσοσαν φραστικὴν συνάφειαν παρουσιάζει. (Περὶ τούτου ἰδὲ τὸν πίνακα παραλλήλων φράσεων εἰς ἀμφοτέρας τὰς συγγραφὰς εἰς τὸ ἔργον τοῦ E. Stauffer: *Theology of the N.T. Eng. trans. appendix II pp. 334-338*). Ὡς πρὸς τὴν σχέσιν δὲ τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς τὴν Χριστ. παράδοσιν, κατὰ τὸν Hunter, τοῦτο συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας καὶ δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν Παύλειον τοιαύτην. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀντιρρήσεις τινὰς πρὸς τὸν συγγραφέα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ γεγονότος, ὅτι διάφοροι τάσεις τοῦ Παύλου καὶ Ἰωάννου δικαιοῦν τὴν μεταξύ τῶν δύο ὑφισταμένην φραστικὴν ἀπόκλισιν. Ἡ διδασκαλία ὅμως ἐν πολλοῖς εἶναι συγγενῆς ἰδίᾳ εἰς τὰ θέματα τῆς σαρκώσεως, τῆς ἀντιθέσεως σαρκὸς-πνεύματος, τοῦ κηρύγματος τῆς ἀγάπης κ.λ.π.

Τὸ ὅλον τοῦ Εὐαγγελίου περιεχόμενον ὁ συγγραφεὺς χωρίζει εἰς ἐνότητα, ὡς ἀκολουθῶς: 1) Ἡ ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ (κεφ. 1). 2) Ἡ ἀποκάλυψις Του εἰς τὸν κόσμον (κ. 2-12). 3) Ἡ ἀποκάλυψις Του εἰς τοὺς μαθητὰς Του (κ. 13-17). 4) Ἡ πάλιν μεταξύ φωτὸς-σκότους (κ. 18-19). 5) Ἡ Ἀνατολή (dawn) (κ. 20), καὶ 6) Ἡ ἀποστολή (envoy) (κ. 21). Πραγματεύεται δὲ τοῦτο, διαιρῶν αὐτὸ εἰς τὰς ἐξῆς κεφάλαια. 1) Ἡ ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ. 2) Ὁ Χριστὸς ὡς Δοτὴρ τῆς ζωῆς. 3) Ἡ μεγάλη φιλονικία. 4) Νίκη ἐναντι τοῦ θανάτου. 5) Αἱ χαιρετιστήριαι ὑποθήκαι. 6) Ἡ τελικὴ σύγκρουσις. Ἐν τέλει τοῦ ἔργου ὁ συγγραφεὺς παραθέτει τὸ ἐπεισόδιον τῆς μοιχαλίδος γυναικὸς (Ἰωάννου: 7:53-8:11), τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ὡς ἀληθῆ ἱστορίαν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἰησοῦ, ἀρνεῖται ὅμως, ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τρεῖς κυρίως λόγους: 1) διότι ἡ ἱστορία αὕτη ἐλλεῖπει ἐντελῶς εἰς πολλὰ τῶν ἀρχαιότερων καὶ καλλιτέρων χειρογράφων· 2) τὸ ὕφος του καὶ τὸ λεξιλόγιόν του συμφωνοῦν μὲ τὰ Συνοπτικὰ εὐαγγέλια ἰδίως τοῦ Λουκᾶ, καὶ 3) διότι ἐκεῖ ὅπου ἡ παραδεδομένη θέσις του θέτει αὐτὸ διακόπτει τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεως. Γενικῶς τὸ ἐν λόγῳ ὑπόμνημα ἐμφανίζει ἀρετὰς οὐ τυχούσας. Εὐσύνοπτον καὶ σαφές, ἀπηλλαγμένον θεωριῶν καὶ σχολαστικῶν διασαφήσεων, καθίσταται εὐχάριστον εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἐνῶ συγχρόνως διὰ τῶν νέων τοῦ συγγραφέως θέσεων καὶ τῆς γλαφυρᾶς ἀναπτύξεως τῶν ἐπὶ μέρους χωρίων καθίσταται πολὺτιμον σὺνδρομον εἰς τὰς Ἰωαννεῖους σπουδὰς.

Βασίλειος Γ. Τσάκωνας.